

LJUBLJANSKI ZVON

1929
LETNIK · XLIX
4

Vsebina zvezka za mesec april:

1. Juš Kozak: Pisatelju Milanu Puglju	193
2. B. Borko: Perspektivizem Joséja Ortege y Gasseta	195
3. Jože Pahor: Serenissima. (Dalje prihodnjič.)	205
4. St. Leben: Pregled sodobne književnosti v Španiji	221
5. Miran Jarc: Vergerij. (Konec.)	233
6. Makso Šnuderl: Nož	239
7. Književna poročila	244
Ivan Pregelj: Izbrani spisi 2: Bogovec Jernej. Balade v prozi (Josip Vidmar). — Anton Sovrè, Lanx satura (J. A. G.). — Alojz Gradnik, Kitajska lirika (Konec. — Mile Klopčič). — Dragutin Prohaska, Srbocharvatská literatura (B. Borko).	
8. Kronika	253
Nova italijanska revija «Pègaso» (St. Leben). — Koncerti (Slavko Osterc).	

LJUBLJANSKI ZVON

izhaja v posameznih zvezkih ter stane na leto 120 Din, za pol leta 60 Din, za četrt leta 30 Din, za inozemstvo 150 Din.

Posamezni zvezki se dobivajo po 15 Din.

Reklamirani zvezek se pošlje brezplačno samo, če se je reklamiral najkasneje v enem mesecu, ko je izšel. Pozneje reklamirani zvezek se mora plačati.

Urejuje FRAN ALBRECHT.

Uredništvo ne vrača rokopisov, ki jih ni naročilo.

Upravništvo: Prešernova ulica št. 54.

Izdaja «Tiskovna zadruga», r. z. z. o. z. v Ljubljani.

Tiska Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani (predstavnik Miroslav Ambrožič).

LJUBLJANSKI ZVON

MESEČNIK ZA KNJIŽEVNOST IN PROSVETO

PISATELJU MILANU PUGLJU

JUŠ KOZAK

Bil je slovenski človek, ki je srčno ljubil besedo. Že v rani mladosti je bil rad v knjigi. Razodelo se mu je, da mu je svet fantazije ljubši od vsakdanjega. Mlado, vroče srce je bilo ponosno na svoje sanje, na dar lahkotnega oblikovanja. — Novo mesto mu je bil prvi svet. Takrat so mu bili Kette, Trdina svetniki, ki so imeli zanj znamenja po tihih logeh, doli ob Krki, na Trški gori med zidanicami in sredi žitnih polj. Pesnik Roman Romanov ni ljubil miroljubnih meščanov, ki so še tičali v čitalništvu, iz Ljubljane je prihajal drug veter. Cankarjev nemirni duh je mamil mlade na široko cesto, v nemir, v bolešt in hrepenenje. Roman Romanov ni bil tako od sebe «bolan» kot Cankar. Hrepenenje iz večne bolešt mu je bilo tuje; le Cankarjeva ironija ga je priklenila. Bil je dobrodušen človek, spravljen in nikakor trd ali bojevit, kot so dolenske grče. Ljubil je dovtipno besedo, preko gorja in trpljenja si je pomagal s humorjem.

Prišel je v Ljubljano in prijel za pero, da bi ga preživljalo. V Ljubljani je bilo takrat živahno literarno življenje, merile so se moči in sile. Po dolgem času se je zopet izkristaliziral suveren umetnik, ki se je vidno ločil od malomeščanstva. Moderne struje v umetniškem svetu so bile v ostrem nasprotju s ponižnim domačim ozračjem. — Pugelj si je izbral Maupassanta izmed starejših in Čehova izmed novejših. Lahkotno pripovedovanje teh dveh ga je mikalo, v globine se ni potapljal. Njegov svet so bili «mali ljudje», ki hodijo «mimo cilja», žive «brez zarje». Toda te zarje niso bile tiste večno s koprnenjem pričakovane zarje novih dni. Bila je le tema, v kateri žive telesno, duševno pohabljeni in zapostavljeni. Do epikurejske slasti jim seže pogled, ne dalje. V Puglju se vedno jasneje izraža potrpežljiva udanost v malenkostno življenje, humor se zabava z grotesko. V snov se ni zaril, ostajal je pri dogodkih.

Tako do svetovne vojne. Takrat je ostal v Ljubljani, osamel v trdi borbi za življenje. Pri klavirju v kinu si je služil kruh ter

spremljal z bridkim razočaranjem življenje v medvojni dobi. Ni se zgražal. Gnusobe in grozote tistih dni ni oblikoval. Opisoval je blato, v katerem se je valjal povprečni človek.

Šele ob materini smrti je srce zakričalo. V avtobiografski črtici «Igra» v zbirki «Črni panter» je izpovedal svojo boleost, katere iz skromnosti ni postavljajal v ospredje.

Še tisti večer, ko je ležala mati na mrtvaškem odru, je igral oficirjem in zabave željnim ljudem v kinu.

«Jaz pa nič drugega pred očmi kakor svojo mater. Vidim jo, kako zadene s sencem ob rob ostre skale. Potem se prevrne v kalno, gnilo vodo tako, da leži vznak. Voda je plitka, glavo drži iz nje, strmi omotena v noč in nese staro velo roko na sence, kamor se je udarila.

Vmes pa valček: Herrein spaziert, herrein spaziert! Jaz pa nič drugega pred očmi kakor nesrečno mater. Vmes pa valček: Buberl kumm drah di um...

Iz oči mi dero solze, moj obraz je spačen.»

Te besede so postale vrhunec njegove plastike.

V trpljenju tistih dni si je nakopal bolezen, ki se mu je kmalu nato jasno razodela. Pugelj je bil miren človek, ki ni poznal bojazni. Takoj je vedel, kako je. Z ironičnim smehljamem se je ves čas poslavljal. Odvadal se je verovati v iluzije, sprijaznil se je z bridko resnico. V taki uri je zapisal v prej omenjeni črtici:

«Moja zver se je pomirila, za uro ali dve je umaknila od prsi svojo tiho, nevidno šapo...

Utrudila me je do konca, moje misli se počasi umikajo življenju, bodočnosti. Ne dosežam več trpljenja, ne dosežam veselja, oddaljil sem se, silno oddaljil od ljudi, od njihovega čustvovanja. Osamel sem in osamevam še bolj in bolj. Postal sem top do lepote prirode. Gledam, gledam, zastrmim se nekam, zamislim se, toda v meni skrivaj si želim, da bi bil že seženj nižje, da bi že ležal pod zemljo, večno miren in večno prost te nevidne zveri... Pred smrtjo nimam več straha.

Tako prihajata večer in noč in vse se je končalo. Brez sovraštva sem in brez ljubezni. Vse kar me veže z življenjem, ugaša. A vame prihaja samo nekaj velikega, vse obsegajočega, neskončnega, in to je mir.»

Tako so se glasile njegove besede, s katerimi je upodobil svoj obračun z življenjem.

Mirno se je poslovil od svojega poslednjega dela, od gledališča in režije, ki mu je bila poslednja uteha, poslednje oblikovanje.

Umrl je z jasno zavestjo, s smehljamem in dovtipom na ustih.

PERSPEKTIVIZEM JOSÉJA ORTEGE Y GASSETA

B. B O R K O

Drugo sveto pismo sodobnega Španca je Cervantesov Don Quijote, paradoksn roman, ki utegne biti za špansko občutje dopolnilo krščanskih verovanj. Nemara je to dejstvo najzanesljivejši kažipot pred vhodom v katedralo španske miselnosti; krščanstvu ali donkijhotstvu se dosihmal ni mogel izogniti niti najoriginalnejši španski filozof. Miselnost ibernske dežele je labirint z dolgimi, zapletenimi hodniki, kjer dobiva svetloba tega sveta pisane odtenke in riše po tleh in po zidu bizarne podobe, zmes materialne stvarnosti in sanj. Arhitektonski monstrum, ki je nagrmadil in združil v celoto najbolj protislovne stile miselnih svetov: tu imaš na primitivnih ibernskih ploskvah antično mirne rimljanske forme; orientalsko žgočo mavrsko ornamentaliko hladi krščansko stroga gotika; barok se je skrotovičil v težko špansko dekorativnost, spominjajočo bolj smrti nego življenja in razkošja. Miselnost in umetnost sta adekvatna izraza rase in individualnih temperamentov. Mistična sveta Terezija in racionalistično hladni Ignacij de Loyola imata isti miselni slog, a različna individualna temperamenta. Cervantes, Calderon, Velasques, Goya — štiri imena, štiri navidezna nasprotja, a v vseh se je dogajala ista drama: boj španskega človeka z življenjem, ki je zdaj po viteško veder in celo smešen, zdaj odmaknjen v sanje («La vida es sueño»); tam heroičen, ondi ironičen in maščevalen. V tej zapleteni španski duševnosti pa je vendar le neka čudna enostavnost, kakor v rumeni enoličnosti klasične kastiljske pokrajine.

Krščanstvo in donkijhotizem sta po notranjem bistvu sorodna, zato eden največjih sodobnih španskih mislecev, Miguel de Unamuno, primerja viteza iz Manche Kristusu, a Cl. Palmas označuje Cervantesovo delo za «peti evangelij». Španski aktivistični pokret, ki se je začel z «generación del 98» (leta 1898. je bila Španija premagana pri Santiagu de Cuba; tega leta je tudi umrl prerok in ideolog španske Moderne Angel Ganivet) je takisto zrasel ob Donu Quijotu. Dočim se je konservativni pokret «casticismo» naslanjal na zapletenost te «španske biblije», išče nova generacija njeno enostavnost. Ganivet, de Unamuno in najmlajši med njimi José Ortega y Gasset so reševali probleme donkijhotizma z višjega, človeškega, zato enostavnejšega vidika in prešli vsak na svoj način h kritiki španske miselnosti.

Medtem ko se Miguel de Unamuno, avtor melanholičnega španskega brevirja «Del sentimiento trágico de la vida» bojuje za človečanski vzor s tal tradicionalnega katoličanstva, se Ortega y Gasset še najbolj približuje Evropi in pogumno proučuje špansko zapletenost na široki, enostavnejši ploskvi evropskih in svetovnih duhovnih problemov. Zbog tega je José Ortega y Gasset za nas najzanimivejši. Njegov perspektivizem, neoriginalen po zasnovi, nov in pomenljiv pa po aplikaciji na pereče filozofske, historične, umetnostne in literarno-teoretične probleme našega časa, je ena najenostavnejših metod za orientacijo v naši dobi. Ta nazor ima, kot zahteva Ortega y Gasset takoj v prvih vrstah svojega poglobitvenega spisa: «Naloga našega časa» (El tema de nuestro tiempo), umljivo jasnost in vse pogoje, da se nam zdi v skladu z našim občutjem.

José Ortega y Gasset se je rodil leta 1885. Že zgodaj se je začel baviti z modroslovci severnejših evropskih narodov; zlasti ga je mikala Nemčija, ki je v novejšem času štela Španijo med svoja kulturno-eksportacijska ozemlja. Kot človeka, ki je šel skozi šolo casticizma in skozi Cervantesov paradoksalen melanholični humor, ga niso izmed tujih mislecev mikali našopirjeno bahavi racionalisti in materialisti, obetajoči svojim vernikom kozmične resnice kot dobro serviran diner. Njegovo pozornost sta vzbudila zlasti Nietzsche kot kritik svojega časa in Bergson kot vitalist. Pri tem in onem se miselnost ne naslanja na ogrodje suhoparne abstraktne logike, marveč vre iz življenja kot samorodne sile. Nietzsche je oznanjal nadčloveka ogromne vitalnosti, Bergson pa je pomladil sklerotičen filozofski razum z biologijo. Ta dva misleca sta tedaj kumovala perspektivizmu Joséja Ortege y Gasset, nazoru, ki se je polagoma očiščen in izkristaliziran izmotal iz megline njegovih filozofskih studij in pesniških doživljanj. Zakaj ta profesor filozofije na vseučilišču v Madridu in izdajatelj najkulturejše španske revije «Revista de Occidente», je v bistvu poet in umetnik, kot sodi o njem H. Petriconi. Odtod nemara jasnost in presojsnost njegovih idej, njih dionizijsko živa sila, ki ne pozna akademične odrevenelosti in skolastične otrplosti. Ortega y Gasset je došel morda najdalje v vsem španskem dramatičnem boju z življenjem: on je priznal življenje tako kot je, v njegovi elementarni bujnosti in ga zajel v sedanjosti, ki se mu zdi pomembnejša nego pogled sub specie aeternitatis, pri čemer je aeternitas kajkrat zgolj topa tradicija ali zakrknjena subjektivnost. Ortega y Gasset je sodoben, je naš v smislu sorodnosti, ki spaja isto generacijo na tleh istih tradicionalnih gibanj (krščanstvo, racionalizem, znanost in drugo).

V spisu «El tema de nuestro tiempo» je José Ortega y Gasset razložil svoj pogled na svet in začrtal temelje svojega perspektivizma.

Kaj je naloga našega časa? Najti resnico, to se pravi: odnos do veselstva in življenskih vrednot. To je bila prav za prav naloga vsakega časa. Naš čas pa je na usodnem prelomu. Vsak filozofski poizkus ima dve instanci: dognati hoče, kaj so stvari in kaj so ljudje mislili o njih. Več stoletij so se vsi poizkusi sukali okoli drugega problema, naš čas pa skuša izmeriti svoje sile v obvladovanju prvega. Doba mirnega filozofiranja je za nami: današnje mišljenje o svetu je *philosophia militans*. Njeni bojevnik

Stališče našega časa določa duh generacije. Ortega y Gasset vidi v generaciji, «tej dinamični spojini mase in individuja», enega najvažnejših zgodovinskih pojmov, človeško varieteto v strogem zmislu, ki ga daje tej besedi naravoslovec. Ritem zgodovinskega razvoja, ki ni slučajen, marveč podrejen enaki zakonitosti kot fizikalni in biološki svet, daje vsaki generaciji določeno mesto v celotnem, za nas neskončnem gibanju, izvestno perspektivo na vertikalni poti k neznanemu cilju. Svetovno občutje neke generacije ni tedaj isto kot so ga imele njene predhodnice. Naj so v okviru te generacije še tako izrazita protislovja, je njen duh pri zastopnikih nekega pro in nekega contra v bistvu isti; revolucionarec in reakcionar 19. stoletja imata več skupnega med seboj nego ima današnja generacija z obema. Življenje vsake generacije je dvodimenzionalno: z ene strani prejema iz preteklosti ideje, vrednote, naprave, z druge strani pa izživlja lastne tvorne sile. Njeno vrednotenje sprejetega se vrlo razločuje od vrednotenja tega, kar tvori generacija sama iz sebe: novo je zdravemu pokolenju zmerom važnejše od starega, četudi bi bilo le-to bolj dognano in dovršeno. Toda generacije niso vedno enake: imamo dobe mladeničev in dobe starcev, dobe, ko prevladuje ženski značaj, in dobe, ki jih karakterizira izrazita moškost. V življenskem ritmu, ki vodi historične procese, se izmenjujejo pacifistične generacije z bojevitimi, jalove s plodnimi, izvirne z epigonskimi. Ortega y Gasset vidi v tej méni generacij biosocialni zakon; filozofija zgodovine, ki ji daje posrečen naziv «metahistoria», ima nalogo, da izsledi končne niti te zakonitosti in jih zveže v sistem, ki bo omogočil, da bomo z zanesljivo točnostjo napovedovali značaj nastopajoče ali bližajoče se generacije in nje poslanstvo v historičnem razvoju.

V nasprotju s splošnim mnenjem, da je sedanja generacija kulturno negativna, zagovarja Ortega y Gasset tezo, da ta generacija izvršuje ogromno historično nalogo. Toda tip te generacije ni izražen v večini; večina po Ortega y Gassetu sploh ni nositeljica historične odgovornosti. Nji niso namenjene najvišje življenske vrednote, njena matora narava ni prikladna za naloge, ki zahtevajo elastičnost in vidovitost. Naloga naše generacije je, da izvrši dalekosežno revizijo dosedanjih stališč nasproti resnici, kulturi, umetnosti, zgodovini, znanosti. Današnje stanje filozofije, prirodnih ved, zgodovine in umetnosti je živa priča, da naša generacija izvršuje svoje historično poslanstvo. S čudovito samozavestjo, ki je dana zgolj vidovitim predstaviteljem bojevite in močate generacije, se v znanosti, modroslovju, politiki otresamo «resnic», ki so imele v navidezno «vesoljni» kulturi svoje nedotakljivo svete oltarje. Ne gre pa toliko za razlike v principih, kolikor za razlike v mišljenju in čustvovanju. Ni li eden in isti princip v raznih generacijah, na raznih mestih in v raznih dobah tako različen, da bi hoteli — kakor nekoč Sainte Beuve — pisati prirodopis idej po njihovih variacijah in razredih?

Prevratne razlike med prejšnjimi in sedanjo generacijo so se torej pokazale predvsem v svetovnem občutju. Mi čutimo, doživljamo drugače nego naši predhodniki. Naše stališče proti raznim miselnim, kulturnim, socialnim kategorijam se je zelo premaknilo in oddaljilo.

Obstoji dvoje svetov: življenje in misel. Življenje je nekaj, kar obstoji samo po sebi, nezavisno od nas, vendar ne slučajno, marveč po neki zakonitosti, ki je dana vsemu vesoljstvu. To življenje je rezultanta najrazličnejših vrednot, ki iščemo z njimi odnosov. Misel je nekak regulativ v življenju, funkcionalno nekaj podobnega kot naša čutila, ki imajo omejen krog zaznavanja. Ortega y Gasset tedaj sprejema Kanta. Vendar se takoj odmakne racionalizmu in poseže z anatomovo pinceto v krizo «resnice». Nova generacija ne čuti krize spoznanja kot tragiko. Mar ji ni do resnice? Ne, tudi ona ima naravno žejo po zadnjem odkritju, vendar je njen odnos do problema samega drugačen nego je bil pri prejšnjih generacijah. Več stoletij so prosvetljeni duhovi verovali v možnost spoznanja, ki bi bilo absolutno, nezavisno od prostora in časa. S tega zmotnega stališča so izšla prepričanja, da je mogoč en sam izključno veljaven miselni sistem, ena povsod enako adekvatna kultura (trdili so, da ima zapadnoevropska kultura vse za to potrebne attribute) in da so kulturne vrednote važnejše od vitalnih, ali konkretno:

da bi morali ljudje — če treba — umirati zaradi neke ideje, nekega političnega nazora itd. Karakteristika nove generacije je, da je razveljavila ta skoro dramatični odnos človeka in človeštva do idejnih tvorb, odstranivši navlako tradicionalnega precejšnje kulture in omalovaževanja življenja. Danes je življenje važnejše od ideje. Minila je doba predsodka, da imajo človeške ideje ali po njih ustvarjene kulture absoluten in vesoljen značaj brez časovnih in prostorninskih relativitet. Prejšnje generacije so izpreminjale same principe, današnja ne vidi posebne važnosti v tem, kakšen princip prevladuje; nji je poglavitna skrb perspektiva, odnos do stvari. Le-ta pa se ne naslanja zgolj na abstraktno ogrodje logičnih dedukcij in indukcij, marveč na osebno, rasno, iz okolja izhajajočo vitalnost.

Spoznavanje je po Ortegi y Gassetu neprestano doživljanje, dinamično življenje v večnosti. Naš čas ne stoji pred dilemo, katera spoznavalna očala naj si natakne na oči. Dvoje poglavitnih smeri prejšnjih generacij: racionalizem in relativizem smo z lahkoto črtali. Za nas ne velja ne racionalistični absolutizem, ki rešuje razum in uničuje življenje, niti relativistični absolutizem, ki rešuje življenje in ruši razum. Zgodovina in življenje se ne moreta niti ne «morata» obvladovati od principov kakor matematične knjige. Ortega y Gasset v tretjem poglavju «Naloge našega časa» odločno obračunava z Descartesovo filozofijo, najjačjo traverzo v miselnosti zapadne kulture. Descartes je bil tolikanj zaverovan v konstrukcije čistega razuma, da je popolnoma preobrnil perspektivo, ki bi bila človeku naravna. Po njegovi genialni odločitvi je resnični svet kvantitativen, geometričen; kvalitativni svet, ki ga neposredno doživljamo, je proglasil za navideznega. To kartezijsko načelo je postalo železnobetonski steber novega sveta; na njem so cela stoletja razpredala svoje neskončne racionalistične kombinacije, utemeljilo je cele znanstvene panoge in nosilo kakor pleča pravljičnih gigantov obzorja vsega duhovnega in materialnega, individualnega in socialnega življenja v zapadni Evropi. Življenski pojavi so se morali utesnjevati z logiko, zakaj popolnost čistega razuma se je zdela kartezijskemu človeku najvišja vrlina, ki si jo je lahko želel. Tako so se prejšnje generacije bodisi oddaljile življenju, obdajajoč se z visokimi zidovi racionalizma, ali pa so se na valovih preplitvega relativizma udajale drugi zmoti, da resnice sploh ni.

Današnja generacija smatra, da je ta stari spor poravnani: mi si ne moremo misliti človeškega življenja, ki ne bi imelo organa razumnosti, kakor ne verujemo, da bi bila mogoča res-

nica izven veletoka življenja. Dramatska napetost problema absolutne resnice je popustila. Kultura našega časa je dualistična v tem smislu, da se na eni strani naslanja na razne vitalne fenomene, ki v dobah vere v absolutno resnico in kulturo niso veljali kot kulturna vrednota; tak vitalizem se zlasti zrcali v sodobni umetnosti in literaturi. Z druge strani pa se priznava človeškemu življenju transcendentna dimenzija, ki izhaja iz njega in ki na nji slone misel, volja, estetski čut in religiozna dojemljivost. Življenju je ta transcendenca imanentna. «Kultura obstoji v nekaterih bioloških aktivitetah, ki so natančno tako biološke kakor prebava in gibanje», pravi Ortega y Gasset in gre nato še dalje: pravičnost kot moralna vrлина ima v sebi biološki, ne samo idejni vzgon ter je z organskega vidika prav tako pomembna kakor sekrecija pri — obisti. Kulturne vrednote imajo po novem pojmovanju realnost bioloških vrednot, zato pa niso nič manj in nič bolj važne od vitalnih vrednot. Življenje in misel sta potemtakem načeloma enakopravna, primarna pa je vsekakor vitalnost.

Iz tega pojmovanja izhaja za Ortego y Gasseta véliki imperativ: treba je izločiti iz aktivnega življenja ideje in principe, ki so sicer geometrično popolni, ki pa nas puščajo hladne in nas ne vzpodbujajo k dejanjem. Morala, ki ne daje vzgona našemu življenju, je subjektivno nemoralna; umetnost, ki nas ne drami v nemiru, k delu in ki nimalo ne presune naše notranjosti, je lahko objektivno zelo dragocena, kakor n. pr. klasična, za naše življenje pa je brezpomembna.

«Kultura raste iz živih tal subjekta in je življenje v strogem zmislu, spontanost, subjektivnost. Zdaj pa zdaj se izločijo iz subjekta znanost, umetnost, religiozna vera, juridična norma in dosežejo lastno eksistenco... Nastopa trenutek, ko se življenje, ki je vse to ustvarilo, nagne k temu, da vstopi v službo svojega dela...»

Tako slika Ortega y Gasset objektivizacijo kulture.

Razlika med spontanim in racionalnim, apriornim vrednotenjem je ogromna; velike religije in kulturni sistemi so najboljši dokaz, koliko živih, samotvornih sil lahko vežejo abstraktni, neorganski življenjski nazori. Ortega y Gasset ima pri svojem razglabljanju pred očmi človekovo totaliteto in se upravičeno vprašuje, ali je naš razum kaj drugega nego ena izmed form in funkcij življenja? Človekovo historično nalogo — ali v širšem smislu: nalogo generacije — ne more tedaj določati zgolj razum, marveč izhaja le-ta biološko iz totalitete, iz vsega, kar človek je in kar neka doba predstavlja. Ortega y Gasset ne

izločuje iz življenja principov in norm, vendar vidi v njih zgolj organsko funkcijo. Že Nietzsche je opazil, da ima življenje vitalne vrednote, ki so tudi «kulturne», a ne v smislu absolutne notranje svobode. To ni kondenzirana večnost kakor v religioznih in racionalističnih idejah. Treba je, da začnemo misliti organsko, t. j. omejeno v času in prostoru. Proti geometričnemu mišljenju nastopa novo, vitalistično mišljenje, ki ne sili iz organskega kroga in se ne postavlja onkraj zakonov večne menjave form in elementov.

Uveljavljenje organskega, antigeometričnega mišljenja je torej nadaljnja historična naloga našega časa. Pesimisti vidijo baš v tem težko krizo zapadne kulture. Spengler piše o njeni agoniji, Berdjajev sluti nastop novega srednjega veka. Russel napoveduje po težki razprtiji tehnike in etike njen pogin. Ortega y Gasset takisto konstatira kulturno odbojnost našega časa, toda pravo krizo vidi zgolj v «vitalni brezsmernosti». Današnje prebujenje vitalnih sil in zmanjševanje interesa za kulturo in politiko ne pomeni negacije teh vrednot, marveč je le simptom preobrata. Stare vrednote so v celotni «perspektivi našega srca» drugače razvrščene; nam niso več tako blizu kot prejšnji generaciji.

Novo svetovno občutje je perspektivistično. Resnica je in ostane ena in absolutna, toda njene neskončne oblike jo ostvarjajo zgolj v neskončnem historičnem procesu. Z vsake perspektive se odpira pogled na kos absolutne resnice. Ena sama perspektiva ali pa skupina takih perspektiv ne more zajeti cele neskončne resnice. «Subjekt ni prozoren medij, čist, neizpremenljiv jaz, a subjekt tudi ne izbriše realnosti, ko jo zaznava. Dejstva zahtevajo tretji nazor, popolno sintezo obeh prvih.» — «Duševna struktura vsakega individuja deluje kakor sprejemalni organ določene oblike; lahko spoznava nekatere resnice, medtem ko je za druge neizprosno slepa. Takisto ima vsak narod in slednja doba svojo tipično dušo, t. j. nekako mrežo dane velikosti in oblike in je torej natančno sprejemljiva za nekatera dejstva, ima pa tudi popolno nesprejemljivost za druga. Le-te ni moči izpremeniti.»

Ti stavki Ortege y Gasseta so po svojem smislu fundamentalni. Niti posameznik niti generacija, rasa ali narod niso odgovorni, če nekatere resnice zaznavajo, za druge pa nimajo čuta. Nobena še tako «primitivna» kultura ni brez odnosa nasproti absolutni resnici; vsako kulturno stremljenje, četudi se vidi z neke druge perspektive absurdno, ima globoko organsko upravičenost in vitalno logiko. Perspektivizem Ortege y Gasseta znači aplikacijo fizikalnega relativizma na pojme filozofije zgodovine;

za samo zgodovino in etnografijo pa je najprospešnejša metoda, kar smo jih kedaj imeli. Narod ne sme biti sodnik drugemu narodu, ki ima drugačne nazore in pojme o svetu; ta kultura ne sme soditi druge, ki živi z drugim življenskim elanom, v drugi klimi in drugi plastiki tal. «Mnema» svetovnega občutja ne more biti povsod ista, zbog tega historični proces človečanskega razvoja izključuje iz kulture imperializem, ki so ga gojile prejšnje generacije. Kultura je prenehala biti malik, ideal, izven življenja topo ždeče božanstvo; veliki komet, ki je sijal celo 18. in 19. stoletje, je izginil z evropskega horizonta prav tako nujno kot je izginilo pred njim srednjeveško religiozno občutje.

V spisu «Atlantide» dokazuje Ortega y Gasset dejansko uveljavljanje perspektivizma v zgodovinski vedi. Najnovejša odkritja tartezijske, kretske in hetitske kulture so povzročila pravi prevrat v naših pojmih o starih narodih, zlasti še o začetkih grške zgodovine. Proučevanje primitivnih narodov je prineslo drugačne rezultate nego jih je želelo 19. stoletje, hoteč potrditi evropsko vero v absolutno kulturo. Moderna etnologija ne dvomi, da se da človeštvo raziskavati in doumevati v vseh svojih nešteti edinicah zgolj s perspektivističnega vidika. Stari narodi in dežele so videli v sebi ves svet, vse človeštvo. Dosihmal so mislili učeni Evropci, da naj raziskavanje preteklosti in doumevanje stare ali naši kulturi povsem nasprotne kulture ignorira to otroško in otročjo omejenost. Pokazalo pa se je, da je v taki bahavi samovšečnosti druga, nemara še težja omejenost; tako so grmade zgodovinskih izsledkov samo povečavale nejasnost. Svetovna zgodovina se je pisala zgolj s provincialnega evropskega stališča, kot če bi bil kdo rimsko zgodovino pisal z zrelišča Pannonije. Odkritja starih, prej neznanih kultur in čedalje večja aktivnost avtohtonih ras in narodov v ostalih delih sveta neizprosno zmanjšujejo pomen Evrope in razveljavljajo temelje nešteti zgodovinskih knjig, ki je nanje prisegalo še vse 19. stoletje. Razširil se je ves naš kronološki horizont; v sivih davninah odkriva prazgodovina dejstva, ki se vidijo kulturnemu zgodovinarju stare šole presenetljiva. V tako zvanem starem veku se je docela premaknilo dosedanje stališče «klasičnih» narodov; življenje «barbarov» in «divjakov» se v moderni etnologiji vrednoti perspektivno, t. j. iz njihovih vitalnih aktivitet, namesto z dosedanjega vidika evropskih «ideologij». Novo vrednotenje je pokazalo, da doumevamo tuje življenje neprimerno bolje in stvarneje, če si ga ne zamišljamo z lastnega vidika; kulture se nam pokažejo kot organizmi, t. j. kot edinice, ki imajo vse, kar je življenska potreba nekega naroda, ki hoče zadostovati samemu sebi. Razodeva

se nam skrivnost «kulturnih krogov», začenjamo čutiti ritmično valovanje generacij od svita kulturne zgodovine do naših dni. Etnološka raziskavanja Frobeniusa so dozorela za idejo organskega pojmovanja kulture, preden se je pojavil Spengler; po evropsko pojmovana univerzalna zgodovina se danes podučuje samo še v šolah in goji v poljudnih izdajah. Nemca Helmut in Breysig sta že storila pomenljive poizkuse, da spišeta svetovno zgodovino z novih vidikov, kakor jih je prineslo zadnjih 25 let. «Klasično» pojmovanje sveta se čedalje bolj pomika v ozadje: na plan stopa organsko, vitalistično, perspektivistično. Le-to pri- maša zdravejše odnose človeka do človeka, naroda do naroda, večjo pravičnost in — ob izgubi iluzije, da bi imel kak miselni sistem absolutno ekspanzijo — intimnejše približevanje resnici. Historična optika je dojemljiva za največje antinomije: ritualni umor kraljev ji postaja prav tako umljiv in logičen kakor parlamentarni sistem.

Ortega y Gasset pa se ne strinja z zadnjimi zaključki Frobeniusa in Spenglerja. Relativiteta kultur ni absolutna. Miselni razvoj človeštva ne stremi k pluralizmu, temveč kaže očitno stremljenje po enoti. Odkrivanje resnic zavisi zmerom od časa in prostora, toda že odkrite resnice veljajo vedno in povsod. Njegov odpor je naperjen zoper sisteme resnic, zoper samopašnost abstraktnih ideologij, ki hočejo veljati za vse čase in narode. Perspektivizmu gre za to, da jasno začrta odnose med generacijami in doumi pota človeštva in kroge njegovih spoznanj in dognanj.

Nazori, ki jih razvija španski mislec, niso nastali tako kot nastajajo racionalistični sistemi, marveč so plod njegovih vnetih konfliktov s španskimi duhovnimi problemi, njegovega vztrajnega in bodrega iskanja življenskih aktivitet v Evropi. Španski miselni tempo je počasen: na vsakem koraku občuti svobodno iskajoči duh težo tradicije in kohezijo primitivnega okolja. In vendar je Cervantesov Don Quijote evangelij aktivizma; vso osebnost viteza iz Manche prežema goreča težnja po udejstvovanju, po boju, po širokem, spontanem življenju. On razvija silne energije in očituje neverjetno delavnost; vzlic temu, da se bojuje z mlini na veter, ima tudi dober čut za realnost. Tragika Dona Quijota in z njim vred španskega naroda je v tem, da je ta delavnost zaslužnjena idealu. Morda ni slučaj, da je baš španski mislec poudaril s tolikšno vnemo potrebo našega časa, da se človeške energije osvobodě kulturnega jarma in da postani življenje enakopravno s kulturo in idejami.

Perspektivizem Ortege y Gasseta pa je takisto izraz spontanega evropskega nastrojenja. Proti vsem religioznim in racio-

nalističnim pregrajam se vali velika povodenj prerojene volje in energije. Človek dejanj premaguje kontemplativnega človeka. Propadanje ruske oblomovščine je znak istega hotenja kot sportno navdušenje mladine in množice v zapadni Evropi: prebiti nasilne obroče kulture, tradicij, «klasične lenobe» in sprostiti človekove vitalne aktivitete. Ta proces gre vzporedno z zmagovito ekspanzijo tehnične civilizacije; v njem se evropski človek tesneje veže z duhom industrijskega dela, hkrati pa išče v prostem razvoju telesnih sil kontrastov vse večji enoličnosti novega življenja.

Ortega y Gasset je prvi občutil ozko vez med generacijo in izpremembo svetovnega občutja. On pa je tudi eden izmed prvih optimistično sprejel novo dejstvo, da očituje današnja doba kulturno deklinacijo. Spengler in Berdjajev sta se zaradi propadanja nekaterih idejnih in socialnih sistemov zavila v črno. Španskega misleca je vprav zadivilo prebujenje vitalnih aktivitet in ni imel vzroka, da bi iskal na vzhodu utehe in duhovne rešitve. Z mladostnim elanom je stopil Ortega y Gasset k najbolj «absurdnim» tvorbam moderne umetnosti in opazil, da ginevanje starih oblik ne pomeni smrti umetnostnega izraza. Kakor v filozofiji kulture in zgodovine, je tudi tu visoko povzdignil vitalni in organski moment: življenje ima svoje zakone, generacije valove v pravilnem ritmu, torej ne more biti deklinacija na sodobnem kompasu prazna slučajnost. Nova razvrstitev vrednot mora nujno ustvariti nova polja vitalne aktivitete; ali naj zremo s tragičnim občutjem na naravno menjavo form in funkcij?

Perspektivizem ni nikaka filozofska koncepcija, marveč je prav kakor pragmatizem konkretna metoda za razumevanje danih življenskih pojavov in za mirno, propešno prilagojevanje ritmu današnje dobe. On vodi iz labirinta ideologij na razglednik časa, nudi pregled in sprošča zadrževane vitalne sile, da se vržejo v boj za bodočnost. Perspektivizem nadomešča dosedanje racionalistične sisteme v filozofiji kulture; nacionalne kulture dobivajo svojo prvotno barvo, subjektu je vrnjena pravica, da po svoje doživlja večnost in absolutnost. Na mesto statičnih kultur stopajo dinamične in iz kulturnih konfliktov se veselo izločuje tragika; ni treba več, da bi se zaradi njih prelivala kri. Vzporedno s kulturnimi se zmanjšuje tudi vrednost političnih in socialnih sistemov; njih presnavljanje se ne vidi več kot gigantska borba dveh docela nasprotnih sistemov, ker čutimo, da so vse forme zgolj organska oblika enega in istega življenja.

Več stoletij pred nami je gradila Evropa silne idejne konstrukcije. «Katedrale miselnosti», visoke stolpe umetnosti. Na

njihovem mestu nastajajo v naši dobi zgolj nekaka igrišča; namesto idejnih tragedij se dajejo na odru našega časa idejne revije. Naša doba zida donebnice in tehnične «katedrale», za idejne zaletke kvišku pa je manj dojemljiva nego katerakoli izmed prejšnjih generacij. Ali se pomika kazalec na kompasu od tragike k desintereselementu? Slednji ekstrem je zmerom prehodna reakcija. Ne desintereselement, marveč aktivnost, a brez napetih odnosov; delo v organski harmoniji vseh aktivitet.

Perspektivizem olajšuje pogled na «vzhajajoče svetove», na kulture doslej «nekulturnih» ras in narodov, ki zavzemajo svoja mesta v univerzalnem duhovnem stvarjanju človeštva. Evropa je danes nemara v poslednji fazi svojega svetovnega imperializma. Njeno življenje postaja čedalje bolj provincialno in evropski instrumenti neizprosno izgubljajo v univerzalnem orkestru vsega planeta svoje privilegirano mesto. Kriza zapadne kulture utegne biti prav v tem nesluteno širokem premikanju horizontov. Človečanstvo danes ni več evropski pojem. Tudi valovi evropske kulturne ekspanzije se izgubljajo v širokem oceanu vsega planeta. Nastopa doba nove revizije vrednot in pojmov.

V tem času je Ortega y Gasset modro in previdno nadomestil metafiziko kulturne filozofije z biologijo in etnologijo. Prižgal je svetilnik, ki naj opozori ploveče kulturne otoke drugih kontinentov na prebujeno, aktivno, življenje in sebi zaupajočo evropsko provinco.*

* O literarnih teorijah Ortege y Gasseta bo izpregovoril pisec v posebnem članku. (Op. pis.)

S E R E N I S S I M A

Z G O D O V I N S K I R O M A N — J O Ž E P A H O R

7.

(Nadaljevanje.)

Bolezen se je še vedno širila med mornarji. Mnogo mladih, lepih ljudi je končalo, silno veliko pa jih je ležalo bolnih, zakaj ozdravljenje se je vleklo neskončno. Vse pa je stresal strah pred galejami, bolne in zdrave. Prepričani so bili, da je na ladjah kal boleznin in da bodo na njih vedno v nevarnosti.

Z naraščajočo boleznijo je pojemale divjanje izzivačev, ki so se bili pojavili prav tedaj, ko je začel legar gospodariti brez usmiljenja. Tudi izmed njih je vzelo marsikoga in zdelo se je že, da je vse gibanje propadlo. Toda le za nekaj tednov. V mestu

samem se je kmalu spet oglasila značilna bojna pesem. Posebno v večernih urah so odmevale ulice strastnega kričanja.

«Ali tako preganjajo bolezen?» so se vpraševali meščani, ki niso bili vajeni tega nepotrebnega hrupa.

Vojna stranka se ni umaknila. Dobila je v mestu samem ljudi, s katerimi je pomnožila svoje vrste, iz Benetk pa so prišli novi, ki jih ni poznal nihče. Tudi ni nihče vedel, kaj delajo in od česa žive. Gotovo pa so bili plačani, saj so jih opazali pri vseh hrupnih nastopih. Tudi po obrazih samih jih je bilo lahko ločiti od prejšnjih. Neredko si naletel pri njih na poteze, ki jih najdeš le pri zločincih. Vojna stranka je z železno pestjo držala, kar je prijela. Za vsako ceno je bila pripravljena streti vse, kar bi se ji protivilo. Čakala je le ugodnega trenutka.

Čimdalje bolj je naraščala Goljeva mržnja do teh ljudi. Nič čudnega. Na galejah so se že dvignili nad vse, bolj in bolj so postajali ukazovalci. Kjer se je zdelo, da nima že nihče več moči, so jo prevzemali oni ter so jo vzdrževali s strahovanjem vseh.

Topel večer je bil, ko se je Golja spet odpravil k Vendraminu. Po zadnjem razgovoru z Amelijo je že komaj čakal trenutka, da bo spet govoril ž njo.

Zdajci se je odnekod vzel Lorenzo in ga ustavil na poti.

«Iskal sem te nalašč,» mu je dejal, «da ti povem nekaj, česar še ne veš.»

Komaj je Golja spoznal prijatelja. Nosil je obleko mornariškega častnika in nihče ne bi slutil v njem navadnega mornarja.

«Nikar me ne glej tako,» se je branil Dalmatinec, «saj se nisem preoblekel prvič! Vsak ima svojo zabavo in moja je še koristna! Pa k stvari! Veš, kaj ti imam povedati? Da te je zadnjič, ko si spremljal Amelijo od procesije, vso pot zasledoval Amadeo. Sam sem ga opazoval; smejal sem se, ko sem videl, kako se je skrival pri tem. Kakor sem zvedel, je bil tudi pri Belih dvorih za vama. Previdno seveda, kakor se spodobi junaku! To sem ti moral povedati, drugo ukreni sam!»

«Kaj naj ukrenem?» se začudi Golja, ki ni pričakoval take novice. «Kaj je sploh ukrepati pri tem?»

«Pomisli sam!» pravi Lorenzo. «Marsikaj se utegne izcimiti tu!»

«Če bi bil častnik zaročen z Amelijo, ne bi stikal za njo kakor tihotapec. Če ga pa dekle ne mara, mu ni pomoči!»

«To je vse lepo in prav: mu ni pomoči!» se smehlja Dalmatinec. «A ne pozabi, kako glup je tak zaljubljenec in kak neugnan zaletel je ta človek! Kolikor vem, je Vendraminu zvest samo zaradi njegove sestre. To je važno, važneje nego si misliš ti!»

«Zahvaljujem se ti!» pravi Golja, a mornar ga takoj prekine.

«Ni treba tega. Rajši se oziraj okrog sebe, kadar dvoriš lepim devicam! Ob takih prilikah niso prav nič potrebne priče, bogme, da niso!»

Lorenzo se šali in ponuja Justu roko.

«Pa brez zamere!» pravi. «Odlagam svojo službo, ker je težavna in naporna.»

Kakor je Lorenzo prišel, tako je izginil v noč, nenadno in brez sledu.

Vražje oči mora imeti, se čudi Golja, več ve nego vse poveljstvo galej pred Zadrom! Kako škoda, da se tak človek ni povzpел višje!

Kakor je bila novica nenavadna, vendar ni vznemirila Justa. Slutil je, da se med plemkinjo in častnikom nekaj plete. Ko pa je čul, da ga je Amadeo zasledoval skrivaj, se mu je zdelo vse to smešno in otročje.

Pospesil je korak in kmalu je bil pri Vendraminu. Prisedel je k njegovi postelji in se zavzel, da ni videti njegove sestre. Zunaj je bil topel večer in z vrta je skozi odprta okna prinašalo vonj cvetja in zelenja. Vendramin je ležal truden in prijatelj ga ni hotel mučiti z izpraševanjem.

Tedaj je zunaj na ulici čisto nenadno kriknila bojna pesem. Čuti je bilo, kakor da hoče še prav posebno zagroziti ljudem, ki bivaju tu. «Bravi» so se oglasili, in Goljeva roka je nehote segla po meču. Mladi mož je vedel, da bi bilo tem ljudem nekaj povsem navadnega razbiti vrata, vdreti v stanovanja in napasti prebivalce.

«Krik je bil namenjen meni!» izpregovori Vendramin, ko se pesem že oddaljuje.

«In onim, ki te obiskujejo!» meni Golja. «Ta drhal ne da miru nikomur, če se ji ne podvrže!»

«Računajo s tem, da bo brodovje kmalu odplulo. Zato hočejo imeti na galejah red in zanesljivost. S kakšnimi ljudmi pa nadoščajajo umrle mornarje? Kaj dohaja iz Benetk?»

«Zdi se mi, da so preplašenci. Bajе tudi tam narašča nered, a ga siloma še vzdržujejo. Tu ga ne morejo.»

«Bolezen nam zelo škoduje. Pobrala nam je nekaj krasnih borcev in uničila zveze, delo mnogih mesecev. Marsikaj leži na tleh!»

Plemič je umolknil in zrl predse. Golja je čakal, da bo še kaj povedal, a besede ni bilo. Ali se ga polašča malodušnost? se je vprašal. Se ne zanese več na ljudi?

Ko pa je plemiča opazoval pozorneje, se mu je zdel trudnejši. Oči so mu gorele nenavadno, shujšani obraz je kazal novo mrzlico. — «Ti je slabše?» ga je vprašal skrbno.

«Nič mi ni», je odgovoril plemič, Golji pa je nenadoma vstala slutnja, da traja ta bolezen že predolgo. Kaj, ko bi ga naposled vendar premagala? je pomislil. Kaj bi počela Amelija, ko bi ga zakopali tu, v tem mestu? Saj je sama, saj nima nikogar!

«Čuješ?» se oglasi v Goljeve misli bolnik. «Ali se ne vračajo znova?»

Golja posluša, petje z ulice se čuje glasneje. Ne more biti dvoma — «bravi» se vračajo.

«Kaj imajo nocoj?» vpraša Just iznenadeno. «Se pripravljajo mar na kako posebno dejanje?»

Plemič molči. Le glavo je okrenil proti oknu, kakor da hoče spoznati pomen tega krika. Zamolklo se čuje nagla vojaška hoja po kamenitem tlaku, bojna pesem pa izzivalno reže večerni zrak ter se bije ob hiše. Dvajset, trideset ljudi koraka po ulici in vzklika z vso silo *Serenissimi*.

Bleda in prestrašena prihiti Vendraminova sestra v sobo. Vsa vznemirjena je in osuplo gleda brata in Goljo.

«Vrnili so se,» pravi zasopla; «bojim se, da nam uderejo na vrt in v hišo.»

«Tega ne bodo storili», odgovarja plemič, a iz glasu se čuje, da računa tudi s tem.

«Ne bi bilo nemogoče,» meni Golja, «ne bi bilo nemogoče po onem, kar sem videl, ko so hoteli odpeljati onega pogumnega mornarja! Toda ne bojte se, Amelija! Kakor živim, drhal ne bo prestopila praga te sobe!»

«Sami proti vsem?» ga zavrača dekle prestrašeno. «Kaj boste proti tolikim? Preden se zaveste, vas zabodejo!»

«Prej nego kdo iz te tolpe sem branil *Serenissimo*! Tudi ko bi ne bil častnik ljudovlade, vsa njih bodala nimajo ostrine mojega meča! Bodite brez skrbi! Ko pade prvi, bo tolpa divje zbežala.»

Amelija je sedla ter skrila obraz v roke, da je Goljo ganilo. Stopil je k nji in jo skušal tolažiti, dasi je komaj tlačil v sebi jezo zaradi tega pouličnega divjanja, s katerim mučijo bolnega človeka.

Še tretjič se je vrnila tolpa po ulici, in Golja je napeto kakor struna čakal, kdaj naskočijo vrtna vrata.

«Le nič strahu!» je miril plemkinjo. «Sam uredim, če bo treba!» je pristavil in šel v vežo in na stopnice, kjer je hotel v temi počakati napadalcev.

Toda izzivalci so šli mimo in se niso vrnili več. Njih krik se je izgubil nekje daleč, Ameliji je odleglo. Golja pa se ni zanesel in je ostal pri bolniku do pozne ure, če se ne bi morda še povrnili.

«Ostrí se!» je dejal Vendramin. «Mislim, da jim je bilo ukazano.»

«Če niso izvohali česa! Ne veš, kakšne ljudi imaš okrog sebe!» pravi Golja in misli na Amadea.

«To ni mogoče!» pravi plemič. A nič kaj gotov mu ni glas.

«Kakor svarilo se mi zdi njih nocojšnji nastop», odgovarja Golja. Plemič pa molči in zre predse. Bled in upal mu je obraz. oči mu sijo mrzlično. Vidi se, da mu je govorjenje težavno, mučno. Golja je prepričan, da gre Vendraminova bolezen na slabše. Amelijo opazuje, skriva, da bi se prepričal, ali se zaveda tega in kako ji je pri srcu.

«Lahko noč!» vstane naposled in da plemkinji roko. Ona vstane, popravi bratu vzglavje in gre Golji posvetit po stopnicah in stopi nato z njim na vrt.

«Se vam ne zdi brat slabši?» vpraša hlastno, ko sta med gredicami.

«Utrujen je. Pa to je pri vseh bolnikih, ki morajo biti dolgo v postelji!»

«Bojim se, da nevarnost narašča», pravi Amelija tiho, da Golja čuti, kako zadržuje ihtenje.

«Vaš brat je dovolj močan, da bo premagal bolezen», jo tolaži. plemkinja pa si z obema rokama zakrije obraz. Vsa strta je in rame ji drhtijo, da se Justu zasmili v dno duše.

«Na splošno bolezen že pojenjuje,» ji prigovarja: «pobrala je svoje žrtve, zdaj je potešena.»

Toda dekle ihti in ne čuje njegove tolažbe.

«To noč bom bedela. Bojim se za brata, silno se bojim! Nocoj bi itak ne zatisnila oči, preveč so me razburili z onim divjim petjem!»

«Saj ni to nič nenavadnega, vsak večer se ponavlja na vseh stranch! Spet so postali drzni! Vsekakor vas prosim, da mi jutri sporočite, če bi bilo bratu slabše! Boste?»

Amelija mu obljubi. Umirila se je in šla z Goljo do vrat.

«A če bi tudi bilo boljše, prosim vas, da nas spet obiščete, kakor hitro vam bo mogoče!»

«Jutri že bom prišel,» ji zagotavlja Just, «če prej ne, proti večeru!»

Poslovita se in Golja je srečen, da bo spet mogel videti to dekle. Kakor da je še vedno pri njem, čuti njeno toploto, ko gre sam po temni ulici. Previdno drži meč pod pazduho, kakor bi se

bal, da mu ga ne iztrga kdo. Bistro zre okrog, ali ni koga, ki bi vohunil tod, skrit v neprodirno temo ozkih prehodov in tesnega zidovja. Kako lahko bi ga tu napadli iz zasede! A našli bi ga pripravljene in drago bi plačali svoj poskus! Poznal je nekatere iz tolpe in vedel, kako hitro jih je ugnati. Zanašal se je na njih strahopetnost prav tako kot na svojo moč. Zato je stopal samozavestno in je sklenil, da prav gotovo ostane pri Vendraminovi postelji tudi še prihodnje večere. Z gotovostjo je čutil, da se bo tolpa vrnila izzivat in poskušala morda tudi še kaj več. Kri mu je vzvalovila, zagorela mu je nenadoma s plamenom kakor tedaj, ko je na straži čakal korzarjev. Neka strast, ki je že dolgo spala v njem, se mu je spet zbudila, da sam ni vedel, kako in zakaj. To pa je bilo gotovo, da bi branil plemiča in Amelijo do zadnjega, tudi če bi moral plačati s svojo glavo.

Nikogar ni bilo nikjer ta večer. Mesto je spalo, ulice so utih-nile hitreje nego običajno. Golji ni bilo treba trgati meča z jermena. Tudi na galejah se ni zgodilo nič novega — nocej je ostalo le pri kričanju po mestu.

Torej si vendar ne upajo veliko! je pomislil Golja. Ali ne gredo stvari v Benetkah dovolj gladko? So morda obtičali dogovori s španskim kraljem? Sicer pa: če bi tudi prišlo zdaj špansko brodovje, iz Zadra itak ne bodo odšli, dokler se legar popolnoma ne poleže, dokler se ne zaceli rane, ki jih je zasekal! —

Ko se je zbudil nov dan nad Zadrom, ni bil drugačen od dosedanjih: brezdelje, utrudljivo pričakovanje, nejevolja in napetost. Golja je imel ves dan budne oči; dogodki zadnjih tednov so mu izvežbali pogled, da je videl stvari, ki so šle prej mimo njega. A dan je potekel mirno in brez nenavadnih dogodkov.

Kakor hitro pa je legel mrak, se je Just spet odpravil k Vendraminu. Bil je že nestrpen, ker ni dobil nikakega sporočila od Amelije.

Našel je plemkinjo objokano, bratovo stanje se je bilo poslabšalo čez noč. Kar se doslej še ni zgodilo in česar se je Amelija najbolj bala, to je prišlo: plemič ni bil vedno pri čisti zavesti. Pogosto je govoril stvari, ki jih je mogla roditi le huda mrzlica. Tudi so ga morali stražiti, zakaj bil je zelo nemiren. Nепrestano je nekam hotel.

Amelija je slutila vzrok temu poslabšanju — dala je bratu kuhanega zdroba — vendar bi se mogla bolezen tudi brez tega nenadno razviti do katastrofe.

«Saj se pri vseh pokaže enako!» je tolažil Golja. «Vedno pride motnja zavesti, zato ne more biti pri Vendraminu drugače!»

Svojim besedam pa sam ni prav verjel. Potrj zaradi žalostne vesti je stopil v bolnikovo sobo.

Vendraminove oči so se ogrele, videlo se je, da je takoj spoznal prijatelja. Tudi roko mu je skušal dati, a trudil se je, da bi jo izmotal izpod odeje.

«Saj poznaš Goljo?» vpraša sestra ter stopi k bratovemu vzglavju.

«Poznam!» odgovori s težavo, toda jasno. Premolkne, potem pa dostavi jecljaje: «Zdrav sem!»

Skuša se dvigniti, siloma začne suvati odejo s sebe. «Zdrav sem!» ponavlja in se obrača na ležišču, kakor bi hotel stopiti s postelje. Le z velikim trudom ga sestra zadržuje.

«Kam pa hočeš?» ga miri. «Saj vendar še nisi zdrav!»

«V Benetke!» pravi plemič in kakor da se hoče odpraviti.

«Skupaj pojdemo, potrpi!» ga ustavlja Golja. Plemič pa ga gleda začudeno in brez razumevanja. Koj nato pa se spet začne odpravljati.

«Kaj želiš?» vpraša Amelija in stopi k njemu. «Kaj iščeš?» Bolnik jo gleda, a ne reče ničesar. Kmalu pa se spet spomni.

«Kje je? Kje je?» vprašuje nemirno in se ozira okrog.

«Kaj pa?» poseže spet vmes Golja.

«Sala della Bussola», zamrmra bolnik. «Kje je?»

«V Benetkah,» odgovarja častnik, «nismo še tam!»

«To ga vznemirja!» ostrmi sestra. «Zloglasno levje žrelo je v oni dvorani, saj vam je znano, kamor mečejo ovadbe!»

«Kje je? Kje je?» ponavlja plemič in nemirno sili s postelje, da ga morajo pridrževati.

«Huda bo ta noč!» pravi Amelija. «Nikdar še ni bil tako nemiren in tudi iz postelje še ni silil. Mrzlica je narastla!»

Plemkinja še ni končala, ko se je z ulice začula bojna pesem. Bliže je prihajala, naraščala je.

«Pa ne, da bi bili spet oni?» se je zavzel Golja. «Hočejo ponavljati?»

Bojna pesem je utihnila, tolpa jo je odpela. Koj zatem so se začuli težki udarci po železnih vrtnih vratih.

«Ne smemo odpreti!» pravi plemkinja. «Za ves svet ne!»

A udarci se ponove in grmijo še silneje. Golja premišlja. Sam ne ve, kaj bi bilo storiti. Kratek presledek — za njim spet srditi udarci! Grme kakor zagotovilo, da nocoj ne bo miru.

Amelija je bela kakor vosek. V Goljo upira oči, a spregovoriti ne more. Just jo gleda, kri mu sili v obraz. Pesti se mu stiskajo in preden se Amelija zave, potegne svoj meč, da blisne ostrina v luči.

«Grem jim nasproti,» pravi razpaljeno, «a gorje jim, če ne neha njih divjanje!»

Kakor vihra izgine skozi vrata, Amelija pa se sesede ob bratovem vzglavju. Toda hitro se spet osvesti. Glavo vzdigne in posluša, kaj se dogaja zunaj v temi. Natančno čuje grom Goljevega glasu:

«Kdo je, ki bije na vrata?»

«Mi smo!» odgovarjajo zunaj vsi hkratu.

«Eden naj govori!» vpije Golja srdito. «Samo z vašim vodjo govorim!»

Trenutek je še zunaj hrup, pa se naglo poleže.

«Kdo govori?» vpraša oblasten glas z ulice.

«Častnik Serenissime!» se odzove Golja. «Kaj hočete s tem sirovim napadom?»

«To ni sirov napad,» odgovarja zunaj prejšnji. «Prišli smo, da preiščemo to hišo!»

«Ob tej uri nima nihče pravice do preiskav, a vi tudi ob drugem času ne!»

«Noter hočemo!»

«S silo nikdar!»

«Razbijemo vrata!» se oglasi nestrpen glas, ki ga pa takoj ustavi prejšnji.

«Kdor razbije vrata, bo obležal z razbito glavo», pravi Golja trdo. «Hočete še kaj?»

«Odprite, da govorimo iz obraza v obraz!»

«Prisezite na prapor sv. Marka, da se boste viteško vzdržali vsakršnega nasilja! Potem odprem!»

Trenutek je zunaj molk. Nato pa se začuje spet prvi glas, ki slovesno prisega.

Golja pomišlja, a nato odpre in stopi naprej, z mečem v desnici. Gruča je zunaj osupla. Na mestu stoje, nihče se ne gane.

«Zdaj govorite!» pravi Golja kratko. Pred njim je majhen, čokat človek, pritlikavec poleg velikana. «Koga iščete?»

«Vendramina!» pravi pritlikavec.

«Bolan je, kakor veste!» pravi Golja.

«Prepričati se hočemo!»

Golja nekoliko pomišlja, a takoj uvidi, da bi mogel ustaviti vse to razgrajanje z enim samim mahom.

«Lahko se prepričate, toda največ dva izmed vas!»

V gruči nastane mrmranje, da jih Golja srdito oplazi s pogledom. Mali, čokati človek pa naglo ukroti tolpo.

«Prav! Pojdeva v dveh k častniku!» pravi vsem.

«Z enim pogojem,» dostavlja Golja, «da nihče izmed ostalih ne prestopi praga!»

«Sprejeto!» pravi pritlikavec in stopi na vrt z enim izmed svojih. Zadnji je Golja, ki zapre železna vrata za seboj. Meč potisne v nožnico in vede neznanca v hišo, ostro opazovaje oba. Po stopnicah ju pelje v bolniško sobo in nemo pokaže na plemiča.

«Torej gremo?» vpraša Vendramin oba neznanca in upira v njiju svoj zmedeni pogled. «Gremo takoj?»

«Ne še!» odgovarja Golja in opazuje zdaj bolnika zdaj neznanca. «Še ni čas!»

«Galeje so že pripravljene!» se blede plemiču. «Zdaj ali nikdar! Če zamudimo pravo uro, zamudimo vse!»

In kakor bi res imel zamuditi, se skuša Vendramin naglo dvigniti z blazin. Nerazumljive besede mrmra, ves je nemiren in nestrpen. A moči nima več. Zgrudi se spet na posteljo in nemirno ječi. Sestra mu položi mrzel obkladek na glavo, plemič pa se ga brani z obema rokama. «Zdrav sem,» ponavlja, «iti moram, takoj moram iti!»

«Kam hočeš, siromak!» mu prigovarja sestra s tihim glasom. «Kam hočeš, ko goriš od mrzlice!» S silo ga zadržuje in solze se ji vlijejo. «Šel boš, ko ozdraviš! Potrpi, zdaj ne moreš iti nikamor!»

«Je že bila marangona?» vprašuje spet plemič, dasi je težko razločiti njegove besede.

«Ne še!» odgovarja Golja in gleda tujca, ki jima je neprijetno. Mali, čokati človek vidi, da niso prišli o pravem času in da je njih razgrajanje veljalo bolniku, ki jih niti razumel ni.

«Sta se prepričala?» vpraša Golja, ki ga je še vedno palila jeza.

«Sva!» pravi pritlikavi človek, pogleda izpod oči častnika in namigne tovarišu.

«Lahko noč!» dostavi še kratko, nato pa odideta in Golja ju spremi do vrtnih vrat. Gruča na ulici je tiho. Le dvoje, troje vprašanj se čuje: «Je resnica?»

«Resnica!» pritrди pritlikavec, tolpa pa se obrne in pojoč odide.

Golja se je pomirjen vrnil k bolniku. Prepričan je, da je vsaj za nekaj časa končano to divje izzivanje. Vsaj nekaj dni bodo pustili v miru bolnika, ki ga gotovo sumničijo, da z navidezno boleznijo zakriva le svoje načrte in skrite zveze. Nemara so mislili, da najdejo pri njem zbrane zarotnike?

Plemiča je dolgo v noč mučila mrzlica. Neprestano se je pripravljaj, da bi vstal. Pogosto sta ga morala Golja in Amelija

držati, da ni planil s postelje. Venomer pa je govoril, včasih tišje, včasih glasno. Bile so poedine besede brez prave zveze, pa tudi celi stavki, dasi zmedeni in nejasni.

«Stoj!» je klical in buljil skozi okno v temo. «Stoj, Francesco Balduino! Skupaj pojdeva, skupaj planeva!»

Bil je to oni Balduino, ki je več kot pred poldrugim stoletjem koval načrte, kako bi napadel in pobil beneško Signorio, Svet desetorice, ter spet uveljavil cehe, ki so jih razpuščali kot pre-vratne in nevarne.

Dolgo je ostal Golja pri bolniku. Tudi potem, ko se je Vendramin počasi pomiril in zaspal, se mu ni mudilo nikamor. Ščemelo ga je v očeh, a poleg Amelije mu je bilo tako milo, da bi rad prebedel noč v tej bolniški sobi. Plemkinja mu je pripovedovala dogodbe iz bratovega življenja, iz sveta, ki ga je Golja tako malo poznal in ki mu je bil popolnoma tuj. Vse življenje tega človeka je bilo nemirno, na vse strani ga je zanašala služba. Ves Levant je že prepotoval, povsod je že bil, kjerkoli je imela ljudovlada svoja pristanišča, faktorije, tržišča, skladišča, konzulate. Kakor hitro se je seznanil z razmerami, je že prosil drugam, vedno željan novega, sprememb in doživljajev. Ne bil bi srečen, če bi moral živeti kje kot priklenjen, vedno z istimi opravki, vedno na isti način. Baje so mu napravili pravo veselje, ko so ga poslali v Zader. Silno ga je mikalo videti, kako se razvija življenje na brodovju. Siromak gotovo niti slutil ni, da ga čaka tukaj nevarna bolezen.

Amelija stopi k bratovi postelji in opazuje njegov upali obraz. Roko položi na bolnikovo čelo, da bi se prepričala, kako je z vročino. Dolgo misli, naposled pravi z novim upanjem: «Zdi se mi, da mrzlica popušča!»

Roko mu položi na srce in posluša udarce. Mirnejši so, radost jo prevzame vso.

«To mirno spanje je dobro znamenje!» pravi Golji. «Hvala Bogu, morda ne bo najhujšega!»

«Ali sami nič ne mislite na počitek?» vpraša Just.

«Zaspala bom tu ob postelji nekoliko. Pri bratu počakam jutra!»

«Čas bo, da odidem!» izprevidi Golja in vstane. Amelija pa gre k njemu in ves njen obraz je poln hvaležnosti.

«Nikdar vam ne pozabim tega!»

«Saj ni nič!» se brani Golja, ki ne more odtrgati oči z lepega obraza plemkinje.

«Pomagali ste nam v najhujši uri!» pojasnuje Amelija. «Vsaj nekaj časa bomo morda imeli mir sedaj!»

Golja odhaja in dekle ga spremlja, saj se je prepričala, da je bolnik popoloma miren in da globoko spi. Vrt je tih in noč je v njem, poletna noč, ko se ti zdi, da vidiš blesk zvezd sijati na poti pred seboj, po grmovju in skozi pramene teme. Niti list se ne gane na rožnih grmih, zato pa se preлива težak, opojen vonj po vseh potih in stezah.

«Nič si ne želim drugega,» pravi Golja ves čuvstven in mehak, «nič drugega nego to, da sem poleg vas!»

Počasi stopata drug ob drugem, globok pokoj je okrog njiju, globok pokoj v njiju dušah.

«Kako tiha, kako neskončno tiha je ta noč!» pravi Golja ves prevzet, boječ se, da bi s svojo besedo preplašil brezmejno tišino vseokrog. «Kdo ve, če niso te tihe noči zadnje, ki jih preživljam!»

Amelija ne reče ničesar, le to se zdi Justu, kakor bi rahlo sklonila glavo do njegove rame.

«Ko odplujemo, se bo začela igra in bo za vedno konec teh prelepih dni!»

Molče sta prišla do vrtnih vrat in tedaj se je Amelija zganila, kakor bi se bila zbudila iz sanj.

«Brata sem pustila samega! Bog ve, kako mu je?»

Naglo se je poslovila, zaklenila in zbežala k bolniku.

8.

Kakor hitro je prenehala mrzlica, se je Vendraminu začelo vračati zdravje. Smejal se je, ko mu je pripovedovala sestra, kaj vse je govoril v nezavesti. A ko je zvedel o onem nenavadnem obisku, se je zresnil in zamislil. Prepovedal je vsem prijateljem, da bi ga obiskovali, saj je bilo gotovo, da so «bravi» noč in dan opazovali njegov dom.

Le Golje vse to ni motilo. Dokler je moral plemič ostati v postelji, je redno zahajal k njemu.

Tako je marsikak večer prekramljal z Amelijo. Šele ko je pričel plemič vstajati in so se mu naglo vračale moči, so tudi Justovi obiski postali redkejši. Previdnost je svetovala tako. Golja je vzlic temu našel dovolj prilike, da je videl Amelijo, se porazgovoril z njo ter jo spremljal po mestu. Tudi o Amadeu sta že večkrat govorila in Just je zvedel, da ima plemkinjo resnično rad. V Benetkah ni mogel prestajati brez nje. Že tedaj je kazal mržnjo do Golje, ko sta se Vendramin in sestra večkrat menila o njem.

«Kaj pa vi?» je vprašal Golja, ki je zdajci začutil vso okornost svojega vprašanja.

«Očitala sem mu, da vam dela krivico. To ga je pa še bolj razburjalo!»

«Razumljivo!» pravi Just. «Od vsakogar bi prenesel to, le iz vaših ust ne. In vaš brat? Se popolnoma zanese nanj?»

«Pravi, da je zlata vreden! Ko bi se le mogel premagovati! Strašen izzivač je!»

«Že večkrat sem imel priliko videti to», pritrди Golja. «Kaj pa vaš brat, ali ve za Amadeovo ljubezen?»

«Kako ne bi vedel?» se začudi plemkinja. «Še svetoval mi je —»

«Da se zanimajte zanj?» prekine Golja iznenadeno.

«Da!» pravi Amelija kratko, Justu pa se zdi, kakor bi hotela reči, da to ni mogoče.

«Marsikdaj pride ljubezen pozno,» meni častnik; «razvijte se, ko se človek spoznava!»

«Potrebni so pogoji,» zavrača plemkinja, «Amadeo ima nepopravljivo napako. Veste, kaj najbolj želi žena, ki ljubi?»

«Morda vem!» ugiblje Just. «Pozabiti vse v svoji sreči!»

«Ne!» zavrača plemkinja. «Živeti za moža, umreti zanj, če treba! In kako naj živi in naj umre zanj, če ji ni mož kakor solnce?»

Tako sta se razgovarjala in omraženi Zader se je Golji tako priljubil, da se je bal trenutka, ko ga bo moral zapustiti. Poleg Amelije se je pričevalo zanj novo življenje, popolnoma nasprotno onemu, ki ga je živel z Nevo. Nova zarja se je dvigala nekje pred njim in kakor je bila daleč, je vendar bila lepa in sladka. Nikdar ni razkril Ameliji svojih pričakovanj, a čutil je, da plemkinja vidi, kako veselo žari v njem. Mlado hrepenenje je raslo in za dnevi ognja in krvi in trpljenja, ki so ga čakali še, je zelenela nova zemlja. Nevede je zasanjal srečo, o kateri je mislil, da je pokopana za večno. Kakor da je v strtem vejevju njegove mladosti spet vzbrstelo in zacvelo, kakor da se je solnce ozrlo v puščobo in samoto njegovih dni!

A ko je pozabil kot grenek sen vse, kar je bil v Benetkah doživel od one strašnolepe septembrske noči, ko je vsečez gorelo nebo, ga je zadel nepričakovan udarec. Neva, Mocenigova hči, je stopila na tlak belega Zadra! Prišla je za njim, da bi ga videla, da bi govorila o vsem, kar se je zgodilo, odkar sta se bila ločila.

Šestal se je z Nevo v častniškem domu, kamor ga je povabil dober znanec, in sicer dokaj nenavadno. Prišel je k njemu v službeni uri in mu povedal, da je prost, a da mora takoj ž njim k Mocenigovi hčeri. Golja spočetka ni hotel verjeti, a se je kmalu

prepričal, da govori častnik resnico. Šel je ž njim, dasi s skrajno nejevoljo v srcu.

Kaj hoče od mene? se je vprašal. Ali nista najini poti ločeni? Nista bili ločeni za vselej, še preden sva se spoznala? Saj sama ve, da ne bom nikdar živel onega življenja, v kakršnem je zrasla ona!

«Lepi dnevi te čakajo!» je dejal tovariš, ko sta korakala po Zadru. «Najbrž se jih nisi nadejal?»

«Nisem se jih, res ne!» pravi Golja trpko, da ga častnik pogleda iznenadeno.

«Ti ni prav?» vpraša radovedno ter se spomni Vendraminove sestre.

«Nenadoma je prišlo», skuša Golja zatajiti svoje razpoloženje. A isti trenutek se vprašuje, čemu gre s tovarišem. Bi ne bilo bolje, da bi se sploh ne odzval? Upor se oglašča v njem, čim bolj uvideva, da mora iti. Ali res mora? Vsak korak mu je težji. Teman in razglašen stopa v široko dvorano, kjer ga čaka beneška družba.

Neva ni bila sama. Anita je ž njo in dva častnika. V enem spozna takoj Cerinija. Radi njega se je bil ločil brez slovesa od patricijke in tudi sedaj še ni popolnoma pozabil vsega gnusa, ki ga je tako bolel pri oni razuzdani večerni zabavi. Drugega častnika ni videl še nikdar.

«Iznenadili smo te, ne li?» pravi Mocenigova. «Nisi nas pričakoval v Zader!»

Roko mu daje, tanke bele prste, ki so hladni in neprijazni.

«Kdo bi si bil kdaj mislil, da se Benetke spomnijo svojega hlapca Zadra! Dolgo smo vas čakali. A vendar: bolje pozno nego nikoli!»

«Nikoli! Kaj pomeni to?» se zmrači patricijka.

«Kdaj že bi bili morali odtod! Mislim, da je zgolj slučaj, če smo še tukaj!»

«Lepo življenje imate», se vmeša Cerini, ki ga Golja danes nič manj ne mrzi kakor v Benetkah.

«Prav lepo!» ga zavrača. «Le to je škoda, da je od tu še bližje do bojišča nego od tam zgoraj!» Z roko zamahne proti severozapadu ter se vprašuje, ali je povedal svojo misel dovolj jasno, da ga lahko razume ta mlečnozobi mladec.

«Zdaj nam razkažete mesto!» ga naglo prekine Anita, ki čuti ost. «Dovolj ste ga spoznali v vsem tem času, odkar ste tu!»

«Mislim, da se ne izgubimo!» pravi mladi častnik. «Kar je tu znamenitega, bodo gotovo edinole galeje!»

«A še te samo za zadrškega meščana!» zavrne Golja. «Ostanete dolgo v Zadru?» se obrne k Aniti.

«Nič ni gotovega!»

«Da ste se upali semkaj!» se čudi Golja. «Niste vedeli, da kosi tu smrt?»

«Prišli so glasovi, da je bolezen ponehala,» odgovori Anita; «tu pa čujemo drugače!»

«Morda se že kesate?» pravi Golja, ki čuti strah te lahkožive družbe pred trpljenjem in smrtjo.

«Vojna ima raznovrstne nevarnosti,» modruje Cerini, «človek se privadi vsemu.»

«Tako je!» pristavlja Golja s posmehom, ki ga pa mladič ne čuti. «Naposled se ničesar več ne boji! A kakšne novice prinašate iz Benetk?»

Skrivaj opazuje Nevo, katere obraz je poln, toda bel in truden.

«Saj si novice že dobil iz Benetk!» pravi patricijka.

«Kakšne novice in od koga?» se čudi Golja. «Saj je bilo več tednov pretrgano vsakršno dohajanje potnikov v Zader, ker so se bali, da se ne bi bolezen razširila še bolj!»

«Tako?» vprašuje Neva začudeno. «Res ni prišel nihče? Ni došla neka potnica?»

Počasi in s poudarkom je govorila patricijka zadnje besede, da je Golja obstal. Je tu zveza? se je vprašal. Ali se je oglasilo v patricijki ljubosumje ter jo prignalo semkaj vzlic boleznim in nevarnosti? Razumel je takoj, da ne misli nikogar drugega kot Amelijo, Vendraminovo sestro. Tolikokrat mu jo je bila omenila v Benetkah, toliko je pripovedovala o njej lepega, da bi se bil Golja moral razkriti, če bi tedaj čutil kaj do nje.

«Katero potnico misliš?» vpraša Just suho, dasi se mu vsiljuje vrsta vprašanj.

«Neka potnica, ki se je naveličala Benetk. Čisto svetniški obraz ima, pa je samo — tiha voda! Saj veš, koga mislim! Čemu bi se delal nevednega?»

Golja molči. Če bi odgovoril, bi mržnja privrela iz njegovih ust. S prezirom v očeh gleda mimo družbe skozi okno. Kakor bi tega niti ne opazila, se Neva dvigne in pravi: «Škoda bi bilo napraviti dan tu notri, pojdimo si rajši ogledat mesto!»

Ozlovoljen se drži Golja v ozadju, vendar se ostali razvrste tako, da ostaneta skupaj z Nevo. Zadnja odhajata na ulico in patricijka namenoma zaostaja za drugimi.

«Brez slovesa si odšel iz Benetk!» mu očita, četudi je njen glas ves spremenjen, ves krotek in mehak. «Si se morda razsrdil, ker nisem držala obljube, da ti ne bo treba z brodovjem?»

«Vem, kje je moje mesto, kadar kliče Serenissima!»

«Storila sem, kar sem mogla. Tudi ko si že bil v Zadru, sem gledala, da bi ti prihranila pot na bojišče. Pa so morale biti tu nove sile, ki so prekrizale moje načrte. Tako domnevam vsaj!»

«Nove sile?» osupne Golja, ko pa se spomni Loredana, mu je vse jasno.

«Kdaj se je odločalo o tem?» vpraša patricijko.

«Pred nekaj tedni. A zakaj vprašuješ?»

«Ujema se!» računa Golja. «Niso nove sile, to so stare sile!»

«Jih poznaš?» ostrmi patricijka.

«Mislim, da jih!»

«Si zaradi tega odšel brez slovesa?» vpraša Neva dvoumno.

«Zaradi česa?»

«Ker te nisem rešila?» odgovarja Neva, umikaje se. «Govori odkrito!»

Golja ne odgovori, le pogleda jo, kakor bi hotel najti njeno skrito misel. Patricijka pa mu zre v obraz napeto, kakor da ji ne sme uiti nobena poteza njegovega lica.

«Pustiva to,» pripomni Golja, «saj je brez pomena!»

«Ni!» ga zavrača Mocenigova in oči se ji svetijo. «Zame ni brez pomena!»

«Je!» se upre Golja trdovratno. «Samo slučaj je, da še nismo na bojišču. Vojna se pričinja! Kdo ve, kaj me čaka, kaj mi je usojeno!»

«Upam, da se vrneš z bojišča!»

«To upaš?» se posmehuje Golja. «Govori raje po pravici, da ti je prav vseeno!»

«Se hočeš posmehovati moji ljubezni?» se dviga Neva. «Kaj je nisem tolikokrat dokazala vpričo vseh? Pred vsemi, jaz, hči mogočnega Moceniga?»

«Tebi,» jo prekine Golja, posnemaje njeno oholo govorico, «tebi, nizkemu pomorščaku na eni izmed nešteti galej ljudovlade!»

«Tebi,» odbija patricijka razvneto, «tebi, ki sem te odlikovala pred stotinami lepih in bogatih mož! Tebi, ki si mi bil dražji kot zakladi mojega očeta in ves blesk, kar ga imajo Benetke! Tebi, ki si zbežal od mene skrivaj, kakor da te je sram nekdanje ljubezni, če si jo sploh čutil kdaj!»

«Ne dotikaj se ljubezni!» se upre Golja strastno. «Silnejša je bila od tvoje in globlja je rana, kakor si misliš ti! Se še spominjaš, kako si nekega večera pred menoj in pred vsemi poljubljala mlečnozobega fantiča? Se spominjaš še?»

«In nisi isti večer poljubljal ti moje matere?» zavrača patricijka.

«Danes je tukaj s teboj tvoj novi vitez!»

«Ni Anita z mano?»

«Svojega spremljevalca ima s seboj!» ugovarja Golja. «Mislil sem, da se niste dolgočasili na poti!»

«Čula sem, kako živiš v Zadru!» očita patricijka strastno.

«Povej, kaj si čula?» zahteva Golja.

«Vsi vedo, kam zahajaš in čemu!»

«Dvomim, da je bilo tvoje življenje v Benetkah tako čisto kot je moje tukaj! Gotovo pa ni nihče vohunil za tabo po mojem naročilu.»

«Nimaš pravice biti sodnik nad menoj!» plane srd iz patricijke. «Nimaš pravice dotikati se mojega življenja, ti, ki si ubežal! A kaj hočeš reči s tem vohunjenjem?»

«Nič!» odbije Just jedko.

Molče gresta za družbo, ki se šali in smeje, da so tesne ulice polne njih veselja. Tiho zavida Just vesele znance za vso prešerno radost, za vsako brezkrbno njih besedo. Komaj že čaka, da pridejo do malega parka, kjer ni toliko oči in toliko poslušalcev. Nič ni bilo patricijki mar ljudi, ko sta hodila po ulici. Razvnela se je, da so jo opazovali začudeno, kaj ji je.

Komaj pa sta bila med starimi platanami, ga pridrži. Naglo ga objame, ne more se premagovati.

«Videli naju bodo!» vzklikne Golja. A Neva ne čuje. Plehkoprne so Justu njene ustne, njeno telo je voljno in osladno, da bi ga najraje pahnil od sebe. Patricijka pa se ga je tesno oklenila. Vsa je razsopla in šele počasi se spet zave in odpre oči.

«Bi se vrnil z menoj v Benetke?» ga vpraša razvneto.

«Kakšno je to vprašanje?» se začudi Golja, uverjen, da ga hoče Neva spet izkušati.

«Bi se vrnil?» ponavlja ona strastno.

«Na bojišče grem. Le ranjen ali zmagalec bi se mogel vrniti v Benetke», odgovarja Golja trdno.

«Torej ostanem v Zadru! Ti je prav? Govori!»

«Naj jaz predpisujem Mocenigovi hčeri? Sama odločaš!»

Neva molči. Toda ob ustnih ji drhti in lica ji užiga kri. Bori se sama s seboj.

«Pogrešali naju bodo,» opozori Golja in pokaže po drevoredu, kjer je družba že davno izginila.

«Izogiblješ se vsem mojim vprašanjem,» pravi Neva s pridušnim glasom; «za vse moje prošnje imaš gluha ušesa! Ni boljše, da se ločiva danes?»

«Bolje bo!» odgovarja Golja kratko.

«Do večera,» pravi Mocenigova trdo; «zvečer te pričakujem, kjer si me našel opoldne. Ne vprašam te, ali prideš ali ne!»

Začudeno jo posluša Just, patricijka pa mu da roko, tanke bele prste, ki so hladni, sovražni. Nato dvigne glavo, da vidi Golja pred seboj obraz kakor iz kamna. Kaj je bilo v njem ta trenutek, je razmišljal ves popoldne in še velikokrat pozneje. Toda kakor je bil ta obraz mrzel in brez izraza, tako je ostal Just trd in je komaj vidno upognil glavo v pozdrav.

Nato se je vrnil na galejo in ostal tam do drugega dne.

(Dalje prihodnjič.)

PREGLED SODOBNE KNJIŽEVNOSTI V ŠPANJI

S T. L E B E N

I.

Španija je tajna doktrina, zaprt, neprevedljiv sistem, ki mu naše slepilne razlage niso umele iztrgati drugega, kakor kodekse viteštva, vodiče za turiste in brenkanje na kitaro. Duhovno vzvalovanje pa, ki je tam vzkipel proti koncu 19. stoletja, je priklenilo našo pozornost na Španijo, na njeno žitje, na razlago življenja, ki se zdi, da jo prinaša, ter na njeno nujnost v svetu.» (Jean Cassou: Littérature espagnole.)

Vsa dolga in težka stoletja španske stare in klasične književnosti so nam dokaj tuja, kakor da leže daleč nekje za gosto meglo. Ne izvzamam niti velikega Cervantesa, ki nam je v Donu Quijotu dal trd in grenek oreh, da izluščimo iz njega jedro — idejo Španije, zemlje in ljudi, idejo, gosto kakor najgostejši metali, zažeto, upirajočo se in globoko. Iz španske književnosti Slovenci nikdar nismo dosti prevajali. Imamo Cervantesove «Tri novele», iztrgane iz njegovih «Novelas Ejemplares», Calderonovega «Sodnika Zalamejskega» in iz klasične književnosti drugega nič. Vsa španska moderna pa je za nas obsežena v že zastarelem satiričnem romanu Colomovem «Malenkosti» in v medli povesti istoimenskega avtorja »Juan Miseria». Morda je še kaj, kar mi ni znano, a gotovo so le drobci, brez vsake organske zveze, brez haska, ker ne vemo z njimi ne kod ne kam v tem daljnem španskem svetu. O tem španskem svetu imamó sicer ustaljene, po dolgotrajni romantični tradiciji utrjene pojme in podobe, obsežene v besedah, kakor inkvizicija, bikoborba, Carmen; pridenimo še za nas neumljivo smešno in klavrno senco žalostnega viteza dona Kišota

in morda privide neke napol ciganske, napol orientavno razkošne Sevilje, pa serenade pod zamreženimi okni in vročekrvnost črno-
okih Španjolk, in pred nami stoji kričče naslikana podoba
zlagane romantične Španije — fata morgana, ki je sijala v očeh
samo lahkomišljenim romantičnim popotnikom. Če pa človek
prebira Ganiveta, Unamuná, Azorina, Baroja, Ortega y Gasséta,
vse te mislece, ki pripadajo «žrtvovanemu rodu» iz leta 1898. ki
so z bolestito in tesnobo skušali razkriti tragično raztrgani obraz
svoje zemlje, tedaj šele se človek osupnjen zave, da je Španija
vse nekaj drugega, vse nekaj globljega in resnejšega, nosilka
posebnega, svojevrstnega poslanstva v svetu. S tega zrelišča je
prav sodobna španska književnost tako značilna kakor morda
samo še ruska, ki je tudi z Gogoljem in Dostojevskim, kakor
Španska z Ganivetom in Unamunom, začela spraševati po bistvu
in poslanstvu rodne zemlje.

Kdor prebira in podoživlja zgodovino Španije v toku 19. sto-
letja, se mu prikaže vse to žitje in bitje kot nekaj silno težkega,
mučnega, kaotičnega. Španec je skrajn individualist, na dnu
svoje duše celo popoln nihilist, ki ne pozna najmanjšega obzira
in dolžnosti do obdajajoče ga družbe. Zdi se, da mu je že prirojeno
trpko spoznanje o ničevosti vsega posvetnega in onostranskega,
in da ga zaradi tega spoznanja neprenehoma grize brezdanji obup
in trese neka tajna groza, ki si dajeta duška v neki čisto svoje-
vrstni ironiji, lastni samo Špancu, in od časa do časa v strastnih
izbruhih mrzlične delavnosti, ki vede do skrajnih, drugje nemož-
nih absurdnosti. Morda izvira iz tega značaja vsa nemoč naroda,
organizirati kakršnokoli skupno socialno akcijo in je v tem zna-
čaju zakoreninjen razlog za neprestano politično neurejenost, za
ekonomsko in vojaško podrejenost Španije drugim narodom.

Tudi domala vsa španska književnost v 19. stoletju nosi pečat
skrajno neurejenih političnih in socialnih razmer. Treba je bilo
šele krutega kolonialnega poloma pri Kubi in Filipinih leta 1898.,
da se je prebudil nov rod in se zgrozil ob neznosnem pogledu na
to veliko, propalo Španijo, brezkoristno in razglodano od neved-
nosti, korupcije, smešnega militarizma, od klerikalizma brez
globoke vere, od časopisnih polemik in pokrajinskih akademij. In
šele književnost, kakor se je razvijala od leta 1898. dalje, res
zasluži ime moderne književnosti v tem zmislu, da sicer nosi
neizbrisen znak španstva, da pa je obenem vendarle tako široka,
občečloveška, da more globoko odjekniti tudi v zavesti vsakega
evropskega človeka. Ta doba renesance, kakor jo imenujejo
Španci sami, se je tedaj pojavila razmeroma zelo pozno, prav na
prelomu 19. in 20. stoletja. Ta zakasnelost pa v Španiji ne sme

presenečati, kajti vznik novih, plodnih umetnostnih pojavov je brez dvoma v neki organski zvezi z vsem siceršnjim življenjem tega naroda. Izmed vseh evropskih dežel pa se je ravno v Španiji izvršil prehod od stoletnega političnega absolutizma do meščanskega liberalizma najpozneje in z neizrekljivimi težavami. V Franciji dožive revolucijo že leta 1789., z njo prelom s starim fevdalnim režimom in obenem tudi preokret v vsem načinu doživljanja, ki se je kaj kmalu izrazil v romantiki. V Španiji pa je treba nešteti zarot, civilnih vojn, cele vrste lokalnih revolucij, da šele v l. 1876., po drugi vojni karlistov, doseže ono politično stanje, ki je vladalo v Franciji že leta 1850., ali v Prusiji leta 1850. Zato so razumljive tudi difference v literarnem razvoju moderne Španije. Poznemu pojavu liberalizma odgovarja tudi pozni nastop romantike, ki je pri vseh drugih zapadnoevropskih narodih obvladovala malodane vso prvo polovico 19. stoletja in se je proti sredi stoletja, okrog leta 1850. že preživljala. V Španiji pa se romantika razcvete in doseže višek šele v letih 1840. do 1850. in požene svoj najlepši cvet leta 1871. v «Rimah» Adolfa Bécquerja.

Španska romantika nima danes za nas nič privlačnega in je v celoti neužitna. Težko, da bi se danes kdo spozabil in šel prebirat ter se navduševat z verzi Espronceda, Zorille ali celo vojvode de Rivas. Španska romantika je medla, bombastično retorična in revna celo na takih retoričnih pesnikih. V prozi pa ni zapustila niti najmanjšega sledu. Nič nima pokazati ob strani Chateaubrianda, Hugoja, Scotta, Manzoniya, kaj šele ob strani Hoffmanna, Tiecka ali Brentana. V Španiji romantika ni bila spontan produkt zemlje in ljudstva, marveč eksotična rastlina, presajena deloma iz Francije, deloma iz Anglije. Komur lepi pred očmi tradicionalna podoba Španije — romantične dežele, in bi morda zaradi te podobe iskal višek romantične umetnosti v Španiji, ta bi se kruto varal. Morda je zunanji videz Španije res romantičen, a prav gotovo le za oči severnjaka, za oči kakega Angleža, severnega Francoza ali Nemca. Dejstvo pa, da si je prav Španija morala tako rekoč izposoditi romantiko kot doživetje, priča menda dovolj jasno, da španstvo ni romantika, marveč vse kaj drugega. V le malo manjši meri velja isto tudi za Italijo, iz česar bi morda lahko sklepali, da je romantično doživetje in umetnost v svoji popolnosti delež severnih narodov, ki s pradavnim hrepenenjem zro in streme na jug, v na sebi neromantične dežele.

Najvidnejši zastopnik romantične lirike v Španiji je José de Espronceda (1808.—1842.), ki je dve leti pred svojo smrtjo objavil zbirko pesmi «Poesías varias» ter lirični epos «El Diabolo Mundo». Živel je burno, raztrgano življenje političnega revolu-

cionarja, ki gotovo v marsičem nalikuje življenju Byrona. Tudi v liričnih temah se često srečata Španec in Anglež, le da je Byronova lirika grandiozna, temačna in demonska, dočim Esproncedi teko verzi ljubkeje, bolj človeško in seveda tudi plitveje. Zavreči Esproncedo v celoti ne moremo, ker vendar tu pa tam zablesti iz ogromne povodnji verzov resnično čuvstvo, dvignjeno v višino poezije. Istega pa ne bi mogli trditi o drugem španskem liriku, ki ga primerjajo z Hugojem in ki s svojo romantično pozo izpolnjuje skoro celo stoletje tja do leta 1895. To je José Zorilla (1817.—1895.). Svojčas je bil izmed vseh romantičnih poetov najbolj popularen zaradi izrednega retoričnega zaleta in neverjetne jezikovne ter metrične spretnosti. Čim bolj pa se je stoletje nagibalo h koncu, tem bolj je osamel in proti koncu njegovega življenja so ga častili in občudovali le še kot neke vrste historičen monument. Mladi rod ga je zavrzel popolnoma in po pravici. Srečnejšo roko je imel Zorilla, ko se je poskusil v drami ter napisal «El zapatero y el Rey» (1842.), «Traidor, inconfeso y mártir» (1849.) ter zlasti «Don Juan Tenorio» (1844.). Zadnja drama, ki obravnava znano snov o donu Juanu, je gotovo Zorillevo najposrečenejše delo, ki ga še danes na dan Vseh svetih vprizarjajo po vseh mestih Španije. Skozi melodramatične verze, ki se kopičijo v bujni in včasih brezokusni bohotnosti, seva vendar sočno, resnično življenje, primitivno sicer in absurdno enostavno, toda zajeto iz ljudske duše. Ta «Don Juan Tenorio» je gotovo ena izmed najbolj življenja zmožnih donjuanovskih figur, kar se jih je doslej pojavilo v literaturi.

Gustavo Adolfo Bécquer (1836.—1870.) edini je rešil špansko romantiko pred popolno pozabo. Samo o njem se da reči, da je bil velik, resničen poet evropskega slovesa. Rojen je bil v Sevilji, srcu Andaluzije, ki pomeni za Španijo isto, kar je pomenila nekoč Atika za Grčijo. Sploh je presenetljivo, da v drugi polovici 19. in v prvi četrti 20. stoletja Kastilja ni rodila niti enega velikega pesnika, marveč da so vsi prihajali iz Andaluzije, kakor Bécquer, Rueda, brata Machado, Ramón Jiménez, Villaespesa, ali pa iz skrajnega severa, zlasti Galicije, ki je španska Bretagna, kakor Valle-Inclán. Tudi v današnjih dneh je Andaluzija torišče najvnetejših poetov in skoro vsako drugo andaluško mesto ima svojo revijo, ki goji skoro izključno poezijo. Nekatere izmed teh lokalnih revij so celo zaslovele po vsem polotoku, kakor «Mediodía» v Sevilji in «Papel de Alhuyas» v Huelvi. Značilno pa je tudi, da vsi ti sinovi Andaluzije že v zgodnji mladosti prihajajo v Kastiljo, jo vzljubijo, proniknejo globlje kakor Kastiljci sami v njeno svojstveno lepoto, ki jo izražajo včasih v nedosegljivo lepih

pesmih, kakor n. pr. Antonio Machado v «Campos de Castilla». — Tudi zgodaj osiroteli Adolfo Bécquer se je kmalu preselil iz Sevilje v Madrid, kjer je spočetka živel sila bedno, brez strehe in beliča. Preskrbeli so mu službico, pa ga ni strpelo; bil je bohem in sanjar, ki se je rajši boril s siromaštvom kot prevajalec in žurnalst, nego da bi bil prodal svojo svobodo za udobno službo. Jetičen je romal iz kraja v kraj ter umrl popolnoma zapuščen v 34. letu. Njegova literarna zapuščina ni obsežna; zbirka fantastičnih pripovedk «Leyendas», ki spominjajo na Hoffmanna, ter kakih šestdeset kratkih pesmi s ponižnim naslovom «Rimas», ki so jih objavili šele po njegovi smrti, leta 1871. Generacija iz leta 1898., ki je s kritičnim očesom premotrila vse špansko slovstvo zlasti zadnjih dob, je iz sovraštva do retorike zavrgla celokupno romantiko; izvzela je le Bécquerja, kajti nekatere njegove pesmi, zaradi skrajne preprostosti in globoke resničnosti težko dostopne analizi, so hranile mladost vseh onih, ki so pesnili za njim in so še danes nesmrtni kakor ljudske romance. V Bécquerju je zaživelo pravo romantično čuvstvo in se sprostilo v verzih brez vsake retorične navlake. Primerjali so ga s Heinejem in njegove rime s pesmimi iz «Intermezza». O posnemanju seveda ne more biti govora, ker ni Bécquer nikdar poznal Heinejevih poezij. Toda v nasprotju s Heinejevo liriko njegove pesmi ne izzvane nikdar v ironično pointo in dočim Heinejeva trpkost skoro vedno izvira iz gorjupe življenske izkušnje, nosi Bécquerjevo življenje že od nekdanj in brez razloga značaj brezupne otožnosti. Njegova lirika ni razglabljaljoča; stkana je iz samih preprostosti, iz skoro ljudskih motivov: rože, solze, lastavice, ljubezenska sanja in bol, grenkoba spomincv, večna samota mrtvih. Toda vsi ti motivi so ubrani s toliko rahločutnostjo in odkritosrčnostjo, zapojo s tako spontanim ganotjem, da človek čuti, da stoji pred resničnim, genialnim poetom. V teh pesmih se razkriva posebna stran andaluškega značaja, njegova rahla, a globoka žalost «la tristeza andaluza», ki jo po preteku pol stoletja znova srečamo v poeziji enega največjih modernih pesnikov, Juana Ramóna Jiménez.

Že pred Bécquerjevo smrtjo se je v Španiji kakor tudi drugje prepletala romantika z realizmom, kakor so ga gojili v Franciji Balzac, Stendhal, Mérimée, Flaubert, ali v Nemčiji Hebbel, Otto Ludwig, Keller, Mayer, Raabe. Romantika se je izživljala v poeziji, realizem predvsem v romanu. In kakor je Španija prav za prav revna na lirični poeziji v dobi romantike, pa lahko sedaj pokaže na celo vrsto realističnih romanopiscev: Fernán Caballero, Antonio de Alarcón, Juan Valera, José Pereda, Luis Coloma, Armando Palacio-Valdés, Emilia Pardo-Bazán, ki so v mnogo-

brojnih delih (vsak izmed imenovanih je napisal najmanj deset romanov) skušali prikazati najraznejše strani iz sodobnega španskega življenja. In treba si je živo predočiti prav to špansko življenje v letih 1848. do 1890., da človek dobro razume vso nemoč tega španskega realizma. Bila je to doba, ko se je po neštetih zarotah in revolucijah posrečilo upostaviti parlamentarni režim, ki pa Španiji ni prinesel nobene koristi, marveč se je kmalu spremenil v neizčrpen vir korupcije in skandalov. Takrat je ležalo nad Španijo vzdušno ozračje, ki ga je tako mojstrsko popisal Vicente Blasco-Ibañez n. pr. v romanu «Entre naranjos». Vse javno življenje je bila sama spletka, podkupovanje, protekcija, visoko leteče, prazne fraze v parlamentu, na deželi pa izmozgavanje ljudstva s strani zloglasnih «caciques», da je ljudstvo trumoma zapuščalo vasi in se selilo v Ameriko ali kamorkoli. Duhovno življenje je bilo skoro popolnoma odrezano od sodobnih evropskih stremeljenj, povsod je vladal «casticismo», ki je kakor mora legal na vse duhovno snovanje. Značilno za skoro vse pisatelje te dobe pa je, da so pripadali konservativnim krogom, sovražnim že samo poskusu, stremečemu po izpremembi socialnega stanja. Skoro vsi so zavzemali visoka mesta ali v državni upravi ali v diplomaciji in z večine so bili vsi vneti katoliki. Najznačilnejši predstavnik realizma, Juan Valera, je bil gladek diplomat, Antonio de Alarcón državni svetnik, Luis Coloma jezuit. Spričo takih neugodnih razmer se vsa ta obsežna realistična literatura kljub brezdovnim vrednotam ni mogla dvigniti do neke občečloveške višine in je le redkokdaj prestopila meje Španije. Vsa ta doba je morda žrtvovana doba, žrtvovana socialnim in političnim razmeram brez trohice veličine ter malopomembnim notranjim borbam. Na splošno manjka vsem pisateljem te dobe visok polet; njihova dela prepaja ozkosrčen lokalni provincializem, da se tujemu čitatelju zde neverjetne kurioznosti in kar je huje: ni skoro enega realističnega romana, ki bi ne bil poln didaktičnih in moralizujučih tendenc, ki se razkrivajo bodisi v celotni zamisli ali pa celo v vrinjenih tiradah, ki včasih polnijo cele strani. Zaradi zgolj lokalnoregionalnega značaja in pa zaradi tendenčnosti je vsa ta literatura Nešpancu le težko dostopna in umljiva in ga z večine pušča dokaj hladnega.

Prva, ki je uvedla realizem v špansko pripovedništvo, je bila Cecilija Böhl de Faber (1796.—1877.), ki je objavljala svoje romane pod psevdonimom Fernán Caballero. Kot Nemka še po neposrednih prednikih je svoj literarni prvenec napisala v nemščini in osnutek svojega najboljšega romana v francoščini. Vendar je bila fanatična Španka in po vsem mišlje-

nju nacionalistka do mozga. Ta skoro preneštrpni nacionalizem se je v njej nerazdružno vezal s fanatičnim katolicizmom, ki mu je skušala dati izraza tudi v skoro vseh svojih romanih. Nprestano se v njej bori bojevita katolikinja z umetnico in zmaga po večini prva. Zato so skoro vsi njeni romani natrpani z bodrilnimi govori, svarilnimi vzgledi in moralnimi pridigami. Najčešče pa neprikrita didaktična tendenca že vnaprej pokvari in uniči pesniško zamisel. Le dvakrat se je vsaj razmeroma visoko dvignila nad lastni osebni kompleks, ko je že po petdesetem letu objavila roman «La Gaviota» (1849.), ter sedem let pozneje z novelo «Pobre Dolores». Mojstrovini ti deli seveda nista. «Gaviota» pa je čisto prijeten roman, po možnosti zvesta slika takratnega življenja v Andaluziji, pisan v korektnem, malo akademskem slogu. Današnjega bralca pa moti prepogosta solzavost in seveda neizogibne moralizujuče opazke, ki se jim pisateljica tudi v tem najboljšem svojem delu ni mogla odreči. Dandanes ima «Gaviota» le še zgodovinski pomen kot prvi poizkus realističnega romana v Španiji.

Brez dvoma najjačji romanopisec te dobe pa je Juan Valera (1827.—1905.), ki ga nekateri, n. pr. H. Petriconi, smatrajo za največjega romanopisca novejše španske literature in njegov najboljši roman «Pepita Jiménez» (1874.) kot najoriginalnejši roman, kar jih je bilo kdaj napisanih. To sodbo je treba pač omiliti toliko, da je bil Valera v resnici nadarjen romanopisec, ki je romanu «Pepita Jiménez» umel vdahniti toliko svojevrstnega španskega življenja, da je zaradi njega inozemstvo po dolgem presledku zopet obrnilo pozornost na špansko literaturo. Valera je bil diplomat in politik, ki se je umaknil iz javnega življenja ob propadu republike in nastopu kralja Amedeja. Bil je široko naobražen katolik brez predsodkov. Po izstopu iz diplomacije se je zaprl v svojo knjižnico in tam je, kakor sam pripoveduje, vznikla «Pepita Jiménez» iz čitanja španskih mistikov. «Pepita Jiménez» je zgodba seminarista, ki podlega in se vedno znova bori proti najraznejšim skušnjavam, zlasti proti ženskim čarom Pepite. Cerkvena askeza po eni strani, svet realnosti in veselje do življenja po drugi, to je osnovni motiv tega dela in, lahko bi rekli, vsega španskega realizma. Konec pa je skoro vedno trpka resignacija. Prav Valera pa zna mojstrsko prepletati teologijo in ljubezen, resnobo in pristno špansko šegavost v čisto svojevrstno sintezo, ki o njej trdi strogi angleški kritik Coventry Patmore, da je ni najti drugje, kakor samo še pri Shakespeareu. Leta 1875. je izšlo Valere najobširnejše in idejno najgloblje delo «Las Ilusiones del doctor Faustino», neke vrste Anti-Faust, ali kakor pove naslov: Faustek brez magije in vraga, brez podpore nadnaravnih moči. Ta Faust

je podeželski andaluški plemič, ki preko svojih moči stremi za visokimi ideali, pa v stiku z življenjem izkuša in spoznava svojo nemoč in iluzijo svojih sanj. Po zamisli in deloma tudi po izvedbi je to gotovo Valerino najboljše delo, spominjajoče na Flaubertovo «Education sentimentale». Toda ravno zaradi presubtilne zamisli in prebrezobzirnega risanja značajev in razmer v publiko ni našlo istega odziva kakor «Pepita Jiménez». Omembe vredna sta poleg imenovanih še romana «Doña Luz» (1879.), ki snovno sliči «Pepiti Jiménez», a jo presega v ostrini psihološke analize, ter «Juanita la Larga» (1896.), kjer pisec rahločutno in z umerjeno dobrodušnostjo riše preprosto vaško idilo. — Juan Valera je poleg Menéndez-Pelaya tudi največji španski kritik v 19. stoletju. Njegove zbrane kritične razprave obsegajo 26 zvezkov. Kot kritik je vseskozi konservativen, na splošno sovražen vsem novotarijam, a kljub tej konservativnosti je bil njegov kritični čut tolik, da je v znamenitih «Cartas americanas» prvi odkril in deloma pravilno ocenil velikega Rubéna Daría. Romanopisec evropskega slovesa pa tudi Juan Valera ni. Tudi o njegovem delu velja, kar smo na splošno omenili o španskem realizmu, da je sicer čisto ljubko slikanje domačih razmer in prilik, da pa se ne more dvigniti nad ta navsezadnje malenkostni milje v višine občečloveškega. Morda je v Valerinem delu tudi premalo elementarnega življenja in se njegovim junakom in junakinjam preveč pozna umska retorta.

Istega leta, ko je zagledala beli dan «Pepita Jiménez», je v «Revista Europea» objavil tudi Pedro Antonio de Alarcón (1853.—1891.) svojo znamenito, iz ljudske romance zajeto povest «El sombrero de tres picos», kjer zabavno-poredno, a ljubko in slikovito riše andaluške običaje. Ta ljudska povest je z drugimi krajšimi Alarconovimi novelami, kakor «El carbonero alcalde» (1859.) ter z romanom «El niño de la bola» (1880.) najpriljubljenejše čtivo Špancev, ker je Alarconu treba priznati, da je rojen pripovedovalec, ki zna vzbuditi čitateljevo radovednost ter jo z napeto kompozicijo držati budno do konca. V mladih letih je bil Alarcón romantik in liberalen revolucionar, po poklicu žurnalist, ki pa se je v dobi restavracije prelevil v skrajno ortodoksnega konservativca in zagovornika jezuitov. V obrambo svoje nove morale je leta 1875. napisal obširen realistično tendenčen roman «El Escándalo», ki je danes vsled neznosne tendenčnosti nečitljiv in je zasluženo zapadel popolni pozabi.

Oster reakcionaren politik, katolik ter moralist je bil vse svoje življenje tudi José María de Pereda (1833.—1905.). Kot podeželski plemič je le redko zapustil samotni rodni kraj Polanco,

kjer je ustanovil in z dobrim praktičnim smislom upravljaval tovarno za milo. Vendar mu je bila v grozo vsa usmerjenost takratne družbe in sanjaril je o starih časih kraljev, avtoritete in morale. Kot reakcionaren politik in moralist je napisal več ostro tendenčnih romanov «El buey suelto» (1877.), «De tal palo, tal astilla» (1879.), «Bocetos al temple» (1876.), kjer tendencioznost že vnaprej zamori, kar je v njih svojsko-umetniškega in čistega. Kajti kljub neprestani skušnjavi polemiziranja in moraliziranja je Pereda vendarle pravi romanopisec, poleg Valera morda najboljši španski realist. Samo ne smemo iskati samoniklosti njegovega pripovedovanja in ustvarjanja v pravkar omenjenih tendenčnih romanih, marveč v delih čisto prirodne vsebine, «Escenas montańesas» (1864.—1871.), «El sabor de la tierra» (1882.), «Peñas arriba» (1895.) ter v njegovem najboljšem romanu «Sotileza» (1884.). V vseh teh delih nam Pereda prikazuje svojo ožjo domovino, pokrajino Santander v Kantabriji. Pereda je izrazit pokrajinar, do leta 1900. morda najizrazitejši in najboljši, kar jih je poznala Španija. Nihče pred njim ni popisal in oživel kantabriških dolin, golih gričev in morja, ki buta v raztrgano obalo, s toliko ljubezni polno resničnostjo kakor Pereda. Tu je njegova moč in vrednost. Znal si je ustvariti tudi jezik, odgovarjajoč puščobni rodni zemlji, trpek, oster, rahlo satiričen, malo enoličen in prepleten z arhaizmi. Njegova črnogledost na sodobno življenje je vtisnila pečat tudi tem, zgolj pripovednim delom; izraža se v nekem godrnjavem, skoro čmernem humorju, zraslem iz spoznanja, da je vendarle treba živeti med ljudmi in se kakorkoli prilagoditi času. Če primerjamo Peredo z modernimi španskimi krajinarji, z Azorinom, Valle-Inclanom ter zlasti z nedosežnim slikarjem španskega Levanta, Gabrijelom Mirójem, tedaj začutimo, da je Peredina pripovedna umetnost tesna, preozka, preveč domačnostna, da bi bila velika in bi zadela na skrite strune v vsakem človeškem srcu. Tudi ti romani so kljub sijajnim, municioznim opisom le preveč lokalni, vzbujajoči bolj radovednost kakor doživetje. Poleg tega jih mestoma slabi emfaza, poudarjanje morale in pretirano karikaturno risanje piscu neljubih oseb.

Velikanski trenutni uspeh je žel jezuitski pater Luis Coloma (1851.—1914.) s satiričnim romanom «Pequeñeces» (1891.), kjer bivši ljubljenec madridske aristokracije odkriva in razgalja moralno gnilobo tega zaprtega sveta. Vsled ogromne senzacije in škandala, ki ga je vzbudil roman, in vsled tekočega, gibkega, hudomušnega sloga so takrat govorili o Colomi celo kot o nekem španskem Balzacu! Toda Coloma sploh ni umetnik in «Pequeñeces» ne roman v čistem pomenu besede, marveč, če hočete, moralna

satira na ozek krog madridske družbe z živečimi osebami kot protagonisti. «Pequeñeces» ni spontan roman, nujen proizvod umetniške osebnosti, marveč hoteno in narejeno delo, «moralna pridiga», kakor se je Coloma sam izrazil. Pisec, ki je bil duhovit človek, je po objavi tega dela sam dobro presodil svojo moč in nemoč in je utihnil z romani.

Okoli 1880. je francoski naturalizem prvikrat pokukal preko Pirenejev in našel vneto zagovornico in bojevnico v grofici Emiliji Pardo-Bazánovi (1852.—1921.). Nadvse značilno za ta prvi poizkus naturalizma v Španiji je, da ga je zagovarjala in se zanj borila z orožjem Zolajevih polemičnih spisov in predgovorov grofica in globokoverna katolikinja, in to pred spodobnomislečo publiko, natrpano z izrazito provincialnimi predsodki. Pisateljica je leta 1883. sama objavila polemičen spis «La cuestión palpitante», kjer znova pogreva vse smešne znanstvene postulate francoskega naturalizma. Ker pa stoji že pri Zolaju ta psevdoznanstveno formulirani naturalizem v žarkem nasprotju z umetniško vrednostjo njegovih ogromnih simboličnih vizij, je popolnoma jasno, da je moral naturalizem v romanih grofice Bazanove popolnoma propasti. Zola se je v svojih romanih kaj malo brigal za svoj teoretični naturalizem, marveč je sledil notranjemu, neodoljivemu gonu, ko je ustvarjal temačne, v simbole rastoče postave iz «Assomoirja» ali «Germinala». Pardo-Bazán pa je tudi v svojih romanih skušala pedantično izvesti doktrino; toda čeprav imata romana «Los pazos de Ulloa» (1886.) ter «La Madre Naturaleza» (1887.) naturalističen videz, sta v resnici vendar le čisto navadna realistična romana z neorganskimi, samo od zunaj nalepljenimi naturalističnimi motivi, kakor so podedovanost, incest, strog determinizem in podobno. Ves ta naturalizem v romanih Bazanove je hoten, programatičen naturalizem, a ne doživeta sila, kakor v nekaterih Zolajevih romanih in Maupassantovih novelah. Za tak naturalizem pa tla v Španiji še niso bila zrahljana. Pač pa priča ta teoretična, odkritosrčna vnema Bazanove za naturalizem, da je bila originalna ženska z ostrim pogledom v bodočnost. Napisala je poleg omenjenih romanov tudi več krajših povesti. «Cuentos de Marineda», «Cuentos nuevos», «Cuentos de amor», vse brez najmanjšega sledu naturalistične ideologije, ki pa so kot povesti zelo posrečeni proizvodi čistega impresionizma, edini svoje vrste v Španiji, spominjajoči na impresionizem bratov Goncourtjev. Te kratke povestice so najboljše, kar je napisala Pardo-Bazán; z nežno vzdržnostjo skuša podati v njih vrsto dogodljajev, kakor jih je zaznala, ne da bi jih bila poskušala kakorkoli tolmačiti ali globlje prodreti v njih bistvo.

Med romanopisci, ki so skušali pobarvati svoja dela z naturalizmom, a so v jedru le skrajno dovršeni realistični pisci, bi morali omeniti še med ljudstvom silno priljubljenega *Armanda Palácía-Valdésa* (rojenega 1855.), avtorja občeznanega romana «*La hermana San Sulpicio*» (1889). Napisal je dolgo vrsto romanov, izmed katerih so poleg omenjenega najbolj znani «*La Espuma*» (1890.), «*La Fé*» (1892.), «*La alegría del capitán Ribot*» (1899.) ter «*Los papeles del doctor Angélico*» (1911.). Z rahlo, sentimentalno nadahnjeno ironijo solidnega meščana riše povprečne ljudi iz španske province. Ta s sentimentalnostjo zvezana rahla ironija spominja često na *Alphonsa Daudetja* in neredko na *Dickensa*, kar morda pojasnjuje tudi ogromno razširjenost tega pisca v Angliji in Združenih državah, kjer so dosedaj prevedli 12 njegovih romanov. Pristnih, trajnih umetniških vrednot v teh romanih ni. Uvrstili bi jih med visokokultivirano zabavnodružinsko literaturo. Današnja španska mladina, ki ji je pri srcu literatura, pa noče nič vedeti o njih kot o umetninah. Značilna je v tem pogledu za *Valdésa* malo neprijetna anketa, ki jo je pred pol leta razpisal madridski literarni tednik «*La Gaceta literaria*» in v kateri se obrača na sodobno literarno mladino z vprašanjem, ali smatrajo *Valdésa* za umetnika ali ne in zakaj. Vsi odgovori — in bila jih je dolga vrsta — so izpadli skrajno negativno in za *Valdésovo* umetnost porazno. Med današnjo špansko mladino in med *Valdésom* leži namreč gibanje 1898. leta, ki se ga *Valdés* ni udeležil in je zato ostal popolnoma tuj vsem onim, ki so zoreli pod vplivom *Unamuna*, *Baroje*, *Azorina*, *Ganiveta*. Ker pa to gibanje 1898. letnikov ni nikdar prodrlo v široko maso ljudstva, velja med narodom *Palicio-Valdés* poleg *Valere* še v današnjih dneh za najboljšega modernega pripovednika.

Za današnjo špansko duševno elito je sploh vsa ta realistična literatura že zdavno prekoračeno, pravilno ovrednočeno in pozabljeno razdobje. Za široko maso bralcev pa je prav ta literatura dosegla v današnjih dneh višek modernosti in popularnosti. V nobeni drugi evropski deželi ni prepad med ustvarjajočimi duhovi in med ljudstvom tako širok in globok kakor v Španiji. Vsi vodilni duhovi Španije so se vedno gibali in se še gibljejo v nekem kolobarju popolne praznote, v gluhi lozi, kjer njihov duševni napor za novimi estetičnimi in moralnimi vrednotami ne najde nikjer med ljudstvom najmanjšega odziva. V Evropi pozna danes malodane vsak izobraženec ime *Ortega y Gasset*. A v Španiji, ki ga je rodila, je ta močna, originalna osebnost skoro popolnoma neznana in njegovi spisi brez odjeka. Nihče jih

ne sprejme s toplim navdušenjem, nihče se ne razgovarja o njih, jih ne pobija ali razvija dalje. Zato nosi vsak nov duhovni pokret v Španiji znake skrajne, tesnobne nesigurnosti, trpkosti in resignacije. Nihče ne ve, ali bo njegov napor našel kdaj odmev in odziv onstran hermetičnega kroga molka in praznote, ki ga obdaja. Ljudstvo je nevedno, srednji stan za duhovne vrednote brezbrizen, salonov, kjer bi razpravljali in se zanimali za duhovno življenje, ni. Vsled te splošne nemoči in hladne ravnodušnosti napram vsem duhovnim pojavom živi španski pisatelj-tvorec izven svojega naroda in, čeprav izraža njegovo bitnost včasih na čudovit način, nikdar ne ve, če bo komu hasnil njegov stvariteljski napor.

Ta kratki in seveda le v glavnih obrisih podani pregled španske književnosti do leta 1898. bi morali zaključiti še z imeni Ramón de Campoamor (1817.—1901.), Gaspar Nuñez de Arce (1854.—1905.) ter José Echegaray (1852.—1916.). Prva dva pravijo da sta predstavitelja realistične lirike v Španiji, ker je Campoamor skušal uvesti v svoje «Doloras» (1846.) in «Humoradas», (1886.—1888.) kolikor mogoče prozaičen jezik, ki naj bi se razlikoval od nevezanega govora samo po ritmu, in je Nuñez de Arce v slavni «Gritos de combate» (1875.) udaril na politično struno. V resnici pa oba, zlasti Nuñez de Arce, dokaj sličita romantiku Zorilli. Niti o enem niti o drugem bi ne mogli reči, da sta globoka poeta, pristna produkta španske zemlje. Nuñez de Arce se je poskusil tudi v drami in leta 1872. napisal še dokaj dobro historično dramo «El haz de leña». Najvidnejši dramatik te generacije pa je José Echegaray, ki je leta 1905. prejel Noblovo nagrado, čeprav njegovo dramatsko delo ni na višini te nagrade. Inženjer, matematik, ekonomist, vseučiliški profesor, večkratni minister in ustanovitelj Španske banke je začel pisati drame šele v drugi polovici svojega življenja. Napisal je čez 60 dramatskih poizkusov v prozi in verzih in dal svoje najboljše v realistični tragediji «El Gran Galeoto» (1881.) in v drami «O locura o santidad» (1876.). V zadnjih letih se je skušal obnoviti s čitanjem nordijskih in nemških dramatikov in pod tem vplivom spisal drame, ki cikajo na simbolizem kakor «El loco Dios» (1900.) in «El hijo de don Juan» (1891.). Echegaray ima resničen dramatski instinkt, ki izumlja in kombinira presenetljive scene, z močnim teatrskim učinkom. Ne zna pa ustvariti resničnih značajev; psihologija njegovih oseb je omejena, vsa obsesena v mogočih tiradah, ki zakrivajo praznino. V svojem jedru je Echegaray ostal romantik, le da njegovi verzi niso verzi poeta, ker jim popolnoma manjka melodioznost, niansa in poetični čar. Velika večina njegovih dela je danes že zastarela, mrtva; uspehe žanje samo še

pred poslušalci srednjih meščanskih slojev z melodramatičnim in sentimentalnim okusom.

Realistična struja v španskem slovstvu danes še nikakor ni zaključena. Pisatelji in posnemovalci, kakor José Maria Gabriel y Galán («Castellanos»), Ricardo León («Casta de hidalgos»), Alejandro Pérez-Lugín («La Casa de Troya») itd., ki računajo na široko publiko, še vedno pišejo romane v okusu Valere, Perede, Valdésa ter fabricirajo drame à la Eche-garay. Poleg te struje pa teče vzporedno še druga, živejša, univerzalnejša, modernejša, ki ji pripadajo borbeni aktivisti Gani-vet, Unamuno, Azorín, Rodó, Ortega y Gasset, naturalisti Pio Baroja, Blanco-Fombona, Gómez-Carillo, Pérez de Ayala, Blasco Ibañez, Pérez Galdos, Feli Trigo ter simbolisti in parnasovci Antonio in Manuel Machado, Juan Ramón Jiménez, Francesco Villaspesa, Valle-Inclán itd. Realistična literatura bo danes zanimala le bolj hispanista, a zadnja, ki datira od leta 1898. dalje, vsakega evropskega človeka, ki ima čut in veselje za literaturo.

(Konec prih.)

V E R G E R I J

M I R A N J A R C

(Konec.)

Soba se je medtem stemnila. Čez ograjo pri balkonu se je tiho zavihtel Mož v črni halji. Obstal je nekaj korakov pred Vergerijem, ki se mu je ves prepaden sunkovito umaknil. Nemo se gledata nekaj trenutkov.

Vergerij: Kdo ste? Vi! Česa hočete!...

Mož (smehljaje): Ne boj se!

Vergerij: Ta glas!

Mož: Iz groba nisem. Na rokó...

Vergerij: Kako je mrzla! (Se spet odmakne).

Mož: Praviš.

Vergerij: Kot prikazen.

Mož: Prikazen zate?

Vergerij: Kdo ste vendar?

Mož (sulhotno): Jaz!

Vergerij: Kdo jaz?

Mož: Jaz kakor ti...

Vergerij: Hudič!

Mož: To tudi,

če ti si bog!

Vergerij: Odkdaj sva si tak blizu,
prijatelj, da me tikate?

Mož: Od vekov
se spremljava, zdaj družno zdaj vsak zase.

Vergerij: Dovolj mi je te nočne maškerade!

Mož: I meni! Prav zato sem prišel k tebi.

Vergerij: Blaznite! Ne naprej!

Mož: Prijatelj, mirno!
Jaz ne blaznim, a drugi poblazne,
če se odzovem njihovim vabilom!
Ljudje zares so čudna, smešna bitja,
zgnetenena iz prsti po božji volji,
vsak zase majhen bog, vladar — tiran,
drug drugemu sodniki in ječarji,
a kadar jim trpljenje izbiča kri
zatečejo v obupu se k Razumu!
O, kri, izvor prasla, počelo smrti,
vir hrepenenja, ki je le podtalna
živalska sla. Ljubezen in sovraštvo:
kri, sama kri! In le v trenutkih redkih
se človek razprostre kot bel sijaj
Razuma! Bel sijaj, polarno mrzel.
Razum, neskončna severna planjava
brez vrhov, ravna, mirujoča, večna.

Vergerij (kot v snu): Kdaj že čul sem ta odmev onstranstva?

Mož: Ledene večnosti sem sel nesmrtni.
Od tam, kjer ni radosti ne bolesti,
od tam, kjer človek nima več imena
ne svoje volje. Vsakdo: le število,
samo kolesce v veličastnem stroju.
Si že izbrisal blazno silni sen
iz davnega spomina? Spet sem prišel
da te predramim. Kaj si onemogel?

Vergerij: O, ti si, ti, poznam te... ti si, Kern!

Mož: Spoznal si me!

Vergerij: O, Kern, drug skrivnostni.
Očitnik neizprosni!

Mož: Blagovestnik
in tolažnik tvoj!

Vergerij: Ni mi do tolažbel!

- Mož: Zakaj prikrivaš svojo onemoglost?
- Vergerij (ponosito): Veš za dejanja moja?!
- Mož: Za izdajstvo
in za predajo tvojo vem...
- Vergerij: Izdajstvo?
Mar nisem jaz prebudil množice,
jih razviharil na upor in dvignil
te črne čete v borbo za pravico?
Tovarna se je vdala...
- Mož: Kaj prikrivaš!
Pred zadnjo zmago si obstal in klonil.
O, kaj mi lažeš! Vseповsod te spremljam,
v srcé ti vidim, v tebi sem kot duh.
Priznaj, priznaj! Kaj nisi jih zapustil
prevarane robote in se vselil
za mizo gospodarjem in odmaknil
obsodbe dan za jalovo plačilo!
- Vergerij: Ne za plačilo!
- Mož: Ni ti dal tovarnar
za ženo svoje hčere? Kaj trepečš?
- Vergerij: O, molči!
- Mož: Kaj tajiš! Za to plačilo...
- Vergerij: Ne za plačilo, temveč za spoznanje!
In to spoznanje globlje je od tvojih
ukazov...
- Mož: To spoznanje...
- Vergerij: Je ločitev!
Ti svet deliš v dva tabora: v tlačane
in gospodarje, v kočé in palače.
A jaz poznam dva druga tabora:
občestvo živih in grobišče mrtvih,
ne ločena po znakih otipljivih,
po licu, po imenu, bivališču,
ne, ne, samó srcé je tu merílo,
le srčna slutnja ve, kje je življenje
in kje je smrt...
Občestvo živih, krog izbrancev svetih,
raztresenih po petih kontinentih,
žarečih kot svetiljniki samotni
v vesoljno noč.

kedaj si razdele plen gospodarjev?
Sirove črne sile! Tvoji hlapci
in gospodarji sličijo si v zverstvih!
En sam lepoten sen, en sam dih zvoka,
ki te zamakne za trenutek v onkraj,
je vreden, da izkrvave milijoni
ogabnih sužnjev!

Mož:

Ves goriš v viharju!

Si vse povedal? Govoriti znaš.
O, škoda tebe! S takim žarom braniš
privid, ki si izsanjal si ga sam
v samotolažbo, da si opravičiš
bojazen pred poslednjim razodetjem.
Kakor tekač si, ki se v silnem diru
ustavil je nenadoma pred jarkom,
plavač si, ki želi nazaj si k bregu,
čeprav je že preplaval vse vrtince,
a se boji na drugi breg pristati.
«Občestvo živih, hrepenenje, sonce,
drevo v zelenju» to so prispodobe,
ki ž njimi zakrinkuješ svoje domstvo
v meščanstva varnem zavetišču! — —
Kot trubadur in svečenik najeti
izmišljaš ostroumne opravičbe
za družbo, ki ji služiš. O, sramota,
tak duh, ki se nekoč je že oprostil,
se znova prostovoljno vrača v ječo!
Kaj nisi davno že po meni videl
silne bodočnosti v trenutku jasnem,
podobe zemlje, ki jo je preustvaril
zavestni človek!

Zavestni človek: čist, svetel, umerjen
kot stroj! Ne več igrača blodnih sil,
ne več ujet med soncem in zemljó,
med večnostjo in časom, ne več smrtnik!
Ne več otrok prirode kot žival.
O, človek se bo z blazno smelim skokom
pognal na drugi breg, kjer ni več stvarstva
(te glupe igre nekega boga,
ki šali se s človekom sladostrastno,
zastrupljajoč ga z godbo, s plesom, s sanjo,
navdajajoč ga s strahom in zavzetjem).
O, tam ni stvarstva, rojstva ni, ne smrti!

Tam je izraz edini le brnenje
mašin, ki ž njimi smo ugnali stvarstvo.
Mehanika — edini zakonik!
Ti si z boječo slutnjo se približal
bodočnosti. Nazaj se več ne vrneš!
Blagruj se za to véliko poslanstvo!

Vergerij (zavzeto): O, tajnovestnik moj, strašný je v meni!

Mož: Vergerij!

Vergerij: Kern!

Mož: Eno sva v tej uri!

Zavedi se, spreglej, Vergerij — bog!

(Začuje se) Zbor: Povedi nas iz ječe črne,
napoji nas z nebeško zarjo,
kedaj umiješ nas trpljenja,
krvi in solz, Gospod nevidni?
(Začuje se iz radia: jazzband.)

(Spet) Zbor: O, kje si, naš ukazovalec,
ki tehtaš nas in meriš strogo,
poglej nas milostno in reši
usode strašne nas, Gospod!

Mož: Tvoj čas je prišel! Pójdiva, Vergerij!

(Z osredotočenim pogledom se mu približa in ga prime za roko.)

Vergerij (kot mesečnik. Ves vztrepeta in se izvije Možu. Kot blazen
krikne):

Ines! Ines!

Ob tem kriku se soba stemni. Mož izgine kot prikazen. Nekaj trenutkov nato
spet vse kakor pred prihodom Možá. Vergerij onesveščen v naslanjaču.
Pravkar je vstopila Ines.

Ines: Andrej! Si klical? (Ko ga zagleda):

Bog! Kaj je s teboj?

Vergerij (se prebuja): Ah, Ines! (Ves zavzet jo gleda proseče. Vzame
njeno roko in si jo pritisne k čelu.)

Ines: Kako si mrzel!

Andrej! Andrej!

Bled si kakor smrt!

Vergerij (vstane): O, žena — življenje!

Ines: Kaj ti je, Andrej?!

Vergerij (nemirno): So prosta desetletja?

Ali sem te poklical? Ne vem, prav nič ne vem.

Slabó mi je!

Ines: Komaj nekaj minut je prešlo, kar sva se ločila.
Ali je bila plašna skrb zate, ali je bil morda

res tvoj klic,—ne vem— prišla sem. Ves si vročičen.
Andrej, bolan si!

Vergeri j: Samo nekaj minut je preteklo, praviš?

Ines: Ah, ti moj ubogi!

Vergeri j: O, Ines! Tvoja topla bela roka!

Angel življenja!

kličem te, kakor kdor se potaplja v blaznost!

Ines, žena sončna! Vsa moja! Vsa moja!

(Vročično se je oklene.)

N O Ž

NOVELETA. — MAKSO ŠNUDERL

loba, nestvor s tisočerimi glavami, stara kakor človeški rod, s tipalkami polipa v sleherni duši. Vali se iz roda v rod, iz stoletja v stoletje, iz večnosti v večnost. Vsa volja zoper njo pa je kakor roža, ki se bohotno vzpne po solncu. Prvi dih zlobe ji ospe cvetne liste in stre cvetne čaše, da ostane grm gol in brez sadu.

Ko je bil imenovan, so mu poverili posel preiskovalnega sodnika. Izvrševal je svoj poklic z vso mladostjo in z vsem pogonom njenih svežih sil. Ko je trudoma od vseh strani razsvetlil hudodelstvo, se je obrnil k človeku. Govoril mu je, prigovarjal, dopovedoval, ga prepričeval in prigovarjal.

Človek je kradel.

Zakaj si, mož, segel po tuji lastnini, z eno samo kretnjo prisvajajoč svoji koristi to, kar je poštena in žuljeva roka zgradila z muko znoja in odpovedi in obžarila s čarom veselega hrepenenja? Ali je izbruhnil v tebi temni nagon očetov-galeotov ali mater-prostitutk? Ali Kajnova dediščina nečiste krvi, hlepeče po zlobi in hudobiji? Ali si bil mar lačen ob zaprtih, gluhih vratih, zaman nudeč svojo silo v delovni dan?

Človek je moril.

Od dejanja samega, veletoka, ki je bregove prestopil, vodi struga nazaj k izvirku. Veletoki strpinčenih duš, izmučenih možgan, do vseh taje poglobljenih odpovedi, izbruhanih preko bregov; reke razočaranj, prevaranj, spoznanj; potoki strahu, trepetanj, krikov, prošenj in rotenj na golih kolenih do krvavih pen okrog ust; žuboreče struge molčečega pričakovanja, nevere v zmoto, sive skrbi in lahne bojazni; izvirek, kapljajoč v skalnata tla ko solza, ko prva, prva solza ... O človek, ti si moril! Prva solza je morila ...

A vse to je bil veter, ki še tako samotni smrečici niti vršička ne zgane. Zločinec je skala, ki je še jekleno omrežje dosmrtna celice ne stre. Zato ne seže ne zakon ne pravda ne kazni ne vera ne ječar do njih, ki so iz drugega sveta.

Tat, ki je osivel v zvestobi do sebe, se je prestopal z ene noge na drugo, se oziral skozi okno, pomilovalno pogledaval v kot in zehal. Morilec je črno zrl predse, top, neobčuten in enako pripravljen, stopiti iz jetnišnice v svobodo kakor upogniti glavo pod rabljevo sekuro.

Preiskovalni sodnik pa je nemoteno vršil svoje poslanstvo. —

V tistem času okoli je bilo, ko je mlad, krepak in zal fant — o lep kakor poletni dan sredi pojočih gor! — v fantovskem prepiru na vasi smrtno zabodel tovariša. Ta je umrl, fanta pa so uklenili in privedli pred mladega preiskovalnega sodnika.

«Gospod,» je dejal fant in pogledal sodnika kot je belo jutro svetlo in jasno. «Nisem ga hotel!»

«Nož si imel! Zakaj si imel nož?»

«Kdo ga nima? Ni ga fanta brez noža! Vsak ga ima, kdor ga nima, ni fant. Kadar je pa nevarnost, ga nosi v žepu odprtega s pripravljenim ročajem!»

«Ali za ubijanje?»

Fant se je nasmehnil in se popraskal za ušesi.

«Tak kako se je zgodilo?»

«Takole, gospod sodnik: Mi smo iz Sel, oni z Vrha. Nikoli si nismo bili dobri, ne fantje ne dekleta, pa tudi naši očetje ne in še dalje menda v rodovih. Pri nas so rodovitna polja, gori je kamen in suša.»

«Prevzetna bogatija tu, siromaštvo tam!»

«Delo tu, nevoščljivost tam. Naši delajo, da imajo kaj, oni so pa lenuhi, ki zato nič nimajo. Če je kdo pri nas kaj ukradel, je bil z Vrha doma. Naj le v regištre pogledajo, gospod sodnik!»

Preiskovalni sodnik se je nasmehnil. Fant je zardel v obraz. Prepričanje, volja in moč so v vsem sijaju žareli iz njega.

«Pa še to. V Selih so lepa dekleta, na Vrhu so buše. Toliko so pa le oni z Vrha, da to vedo — ker hodijo k našim vasovat!»

«Kaj za to? Tako bi bilo vsaj sovraštva konec!»

«Nikoli! Najboljše bi nam premotili. Mi pa ne damo! Če jim damo danes dekleta, pridejo drug teden in si vzamejo njivo! Nič!» je zasekal in čutil potrebo, da bi se iz dna srca pridušil in se zavrtel na peti.

«Kako si ga tedaj?»

«Nedelja je bila. Vedeli smo, da bodo spet prišli skozi našo vas. Postavili smo se čez cesto in čakali. Naj gredo koderkoli,

tudi skozi našo vas, a tiho, brez petja, vriska, vasovanja in izzivanja. Ko so pa prišli, so bili pijani, potegnili so nože in planili nad nas.»

«Oni so torej napadli? Ubiti med njimi?»

«Oni. Ubiti pa je bil najhujši. Na mojo Katro se je bil dejal, zato me ni mogel. Vedel je, da sem močan in da čez pojem. On pa je bil suh in zelen in je hreščal ko šoja. Trije so skočili name, on sredi med njimi. Vedel sem, da me bo zabodel, če bo le segel. Zato sem si dejal: Če mu ne bom mogel noža izviti ali izbiti, ga bom z nožem dregnil v roko. Če mu tam tudi malo krvi odteče, ne more biti hudega. Ko sem videl, da suva proti mojim prsim, pijan in divji, sem si s sunkom oprostil roko, na kateri mi je eden visel, in pomeril v njegovo desnico. Dregnil sem ga, on pa je zavpil in zbežal. Gospod! Laže bi ga bil dregnil v trebuh ali v prsi, mi ne bi bilo treba meriti. Pa ga nisem hotel, le prestrašiti sem ga mislil — in pa rešiti sem se moral.»

«Prestrašiti — rešiti — umrl je!»

«Je,» je fant živahno prikimal, «saj je res. Domov je zbežal, od strahu in pijanosti se skrila v skedenj, drugi dan pa so ga našli mrtvega. Žila je bila prerezana, a namestu, da bi se bil dal obvezati, se je skrila. Na Vrhu so vsi taki. Na strahopetnosti je prav za prav umrl, gospod!»

Še dolgo sta razpravljala mladi fant in mladi preiskovalni sodnik.

Preiskava je tekla. Sodnik je zaslišal priče, ki so vse potrdile to, kar je povedal fant sam. Zato je bilo odločeno, da fanta izpuste.

Poklical ga je tedaj in mu povedal, da je prost. Pohvalil ga je, ker je resnico govoril.

«Kaj pa so oni povedali — z Vrha?» je vprašal fant zvedavo.

«Kakor vsi drugi, vsi so dolžili ubitega.»

«Zoper — ubitega?» je zajeceljal fant in nemir mu je zatrepetal v očeh kakor ob nenadnem vetriču plamenček. Malo je pobledel, nato se pa spet srečno nasmehnil in smelo dvignil glavo.

«Nekaj kuhajo,» je rekel. «Oni z Vrha po krivem prisegajo, če je treba. Kadar resnico govore, imajo kaj drugega v mislih. Gadje so.»

«Saj je zanje tudi še prostora pri nas,» se je posmejal mladi sodnik. «Toda z noži in pokolji pri vas mora biti enkrat konec! Rad bi le vedel, ali vas ne uženem, pobalinov! Ti, fant, ti si nepokvarjen in mlad. Pamet rabi, ne pa noža! Za nevarnost so noge, kadar pa nevarnosti ni, pa ničesar ni treba. Kakorkoli se je bilo

zgodilo, od tvojega noža je padel. Od tvoje roke mu je prišla smrt!»

Fantu je bilo nerodno. Vrtel je klobuk v rokah in ni vedel, kaj bi. — «Saj mi je hudó in žal mi je, pa...»

«Nič — pa! Boš še plezal na nalomljeno vejo, s katere si bil padel? Boš spet prijemal za oni konec železa, na katerem si se opekel?»

Fant se je posmejal, kar zažvrgolelo je od veselja. «Ne, gospod!»

Mrk je bil sodnikov obraz, ko je izrekel besede:

«In — nož? ... Ko si smrt zadal ž njim, ali ga boš še jemal v roko, še vtikal v žep? ...»

Preteče, prepričevalno, usodno je zvenelo. Fant se je zmračil. Roke so se mu povesele, nič več ni vrtel klobuka. Oči so mu ugasnile, nič več ni bilo v njih veselega smeha. Obraz mu je bil blede, nič več ni bilo vonja po sveži košnji v njem. Zaškrtal je in stisnil pest.

«Ne bom!» je odgovoril trdo in pogledal sodnika, v pogledu sta mu ležala strah in zvestoba. Obrnil se je in šel.

Sodnik pa je dosegel svojega poslanstva prvi vzvišeni uspeh.

*

V večnost gre veriga zla. Za roko se drže zla dejanja, iz minute v minuto, iz kraja v kraj, iz preteklosti v bodočnost. Zlo v človeku je večno, najvišji je gospodar zločin, pravečna oblika sproščenega neskladja duha z materijo v človeku. V nji se kreše stremljenje človeštva po redu, po znosnem življenju mas z neukročeno elementarno silo poedinca po svobodnem izbruhu osebnosti. Zato je večer zločin. Gospod človeških bednih trum. —

V mrtvašnico so pripeljali spet v fantovskem pretepu ubitega, zaklanega fanta. Prišla sta dva zdravnika, preiskovalni sodnik, zapisnikar in dva orožnika.

Sodnik ni rad gledal raztelesenja. Sedel je na klop pred mrtvašnico in se oziral po prostranem polju, ki je ječalo pod težo poletja in že tlelo pod neznošno vročino in sušo. Zrak je trepetal kakor od nevidnega dima, molčali so ptiči, trava je dobivala rjavo, ožgano barvo. Zdravnika sta preklinjala muhe, pušila debele smotke, da bi odganjala duh, ki je prihajal od mrliča. Do sodnika je prihajal šum škrtanja žage.

«Na glavi bi mu ne bil prišel do živa. Kost je posebno močna!» je pripomnil zdravnik, ki je žagal mrliču svod lobanje.

«Trdoglav je moral biti!» se je posmejal drugi.

O, pa je bil mehak, premehak! O, da bi bil trdogláv!

«Zdravje, samo zdravje!» je vzklikal zdravnik. «Možgani — vse v redu, pljuča, da bi jih midva imela, kaj?»

«Kakor kaže od zunaj, je žel sunek naravnost v srce. Poglejte, gospod tovariš, kako globoko gre rana. Dolg, izredno dolg nož je moral bitil!»

«Dobro so merili. Človek bi mislil, da so ga morali držati, sicer bi bili težko tako dobro sadeli!»

Sodnik je poslušal. Nož, že zopet nož! Nož in harmonika, življenje in smrt! Prokleti nož! Vzemi ran vero iz srca, mater in dom, pa ne bo huje, ko če bi mu vzel nož in harmoniko! Nož, prokleti nož!

Pristopil je orožnik, si obrisal znojno čelo in se opravičil.

«Ne morem več gledati, hudo je.»

«Ali že imate poročilo?» je vprašal mladi sodnik.

«Vse imamo, poročilo in krivce, gospod sodnik. Hudo je, huje nego navaden pretep, se bojim. Fant je iz Sel, storilci z Vrha.»

«Iz Sel, z Vrha!» je poskočil sodnik. «Že zopet!»

«Maščevanje je. V mraku so ga napadli. Prijeli so ga in ga — dobesedno — zverinsko zaklali, oprostite, gospod. Suknjič so mu odpelj in na golo kožo nastavili nož.»

«Se ni branil?»

«Pa kakol! Saj po tem srazo zasledili storilce iz jih prisilili do priznanja. Tepel jih je tako strahovito, da je čudež, kako so ga ugnali. A ko bilo jih je preveč. Enemu je izbil zobe, enemu oko, poškodoval roko ali drugače. Nezreča je bila, ker se ni mogel prav braniti.»

«Prav —? ...»

«Da. Storitci so se bali noža. Fant pa noža imel ni. Da je imel nož, bi bilo več mrtvih, on pa najbrže ne med njimi. Ni ga bilo daleč nekoli fanta kakor on. Bil je neustrašen in pevec, da ga ni bilo nadenj v treh vaseh. Pa —» je vzkliknil orožnik, «ali ga ne poznate? Saj je žele pred tednom dni prišel iz zaporov pri vas. Zaradi uboja iz silohrana je bil tam —»

Sodnik je šinil po konci, streslo ga je, kakor da ga je obhila električna struja. Ne, to ni mogoče — saj je obljubil, da se ne bo pretepal — pa — saj se ni pretepal! Napadli so ga, umorili in ož, on se ni mogel braniti, ker — ker — ni imel — noža ...

Segel je z roko v lasce in zataval v mrtvašnico. Mrliču je bila koža z lasiščem potegnjena čez obraz, zvod lobanje je bil odžagan.

«V obraz bi ga rad videl. Zagrnite mu kožo nazaj!»

Zdravnik je potegnil kožo z lasmi čez možgane in z rjubo obrisal mrliču krvavo lice. Mladi preiskovalni sodnik se je aklonil čezanj in zasrtnel v njegovo voščeno lice. Oči so ugaanile, zatne

umrle, zarja lic zatonila. Bil je fant, oni mladi, krepki, zali fant — o lep ko poletni dan sredi pojočih goric...

Preiskovalni sodnik je omahnil.

«No, no, to je mrtvaški vonj», je vzkliknil zdravnik.

Mlademu sodniku pa ni bilo slabo od mrtvaškega vonja; mlademu sodniku je bilo slabo zaradi noža. Ko je strmel mrliču v obraz, je začutil njegov trdi pogled. V njem sta ležala strah in zvestoba. In je zaslišal njegov trdi glas: «Ne bom!»...

Tako je nehalo poslanstvo mladega sodnika, ki mu je ostalo življenje kakor rožni grm, golo in brez sadu.

KNJIŽEVNA POROČILA

Ivan Pregelj: Izbrani spisi 2. — Bogovec Jernej. Balade v prozi. V Ljubljani 1928. Založila Jugoslovanska knjigarna. Strani 253.

«Bogovec Jernej» je roman iz slovenske reformacijske dobe. Pregelj hoče v njem pokazati, «kako umre zadnje poluverstvo ali protestantovstvo v katoliškem slovenskem življu». Hkratu je zamišljen «kot nekak pendant k „Plebanusu“, pri čemer naravno vsebuje «prenekaj prav lastno doživljenega». To so po pisateljevih «opombah» navedene najvažnejše vzmeti tega dela. Drugi, stranski smoter je ves predstavljen v osrednji osebnosti bogovca Jerneja, a tudi pri prvem je Pregelj posvetil malo pozornosti širši verniški občini in se je kolikor le mogoče omejil na predikanta samega. Tako je zavzel ta s svojim verskim, miselnim in čustvenim življenjem v povesti vse osišče in večji del obsega. Postal ji je hrbtenica in glavna ter prav za prav edina vsebina.

Osnova bogovčeve osebnosti je notranja nepomembnost in slabotnost in duhovna nedoraslost za višje življenske oblike. Ne veličine ne poleta ni v njem ne tiste preproste odločnosti, ki je znak zdravih in harmoničnih človečnosti, ne zaupanja v samega sebe. To ga dela nemočnega in ga silí v neprestano malenkostno, plaho nadziranje samega sebe in v neprestano zdvajanje nad samim seboj. Ničesar ne stori iz osredotočenosti vseh življenskih sil; omahljivec je, ki sicer lahko izvrši v strastni zanesenosti dejanje odločnega videza, toda tako, da ga kasneje obžaluje in popravlja. Poleg naravne slabotnosti pospešuje razkroj njegove osebnosti njegov življenski položaj. Predvsem je bogovec Jernej duhovnik; poklic, ki zahteva mnogo notranje moči in veličine in ki mu ta slabotna osebnost ni dorasla. Vrhu tega je duhovnik verske ločine, ki je nedavno odpadla od matice in ki se bori, odbana od sovražne in ukoreninjene cerkve, za obstanek. Pod tlakom zmagujočega katoličanstva, zadušenih verskih dvomov, prirojenih in podedovanih drobcev katoliške miselnosti, dvomov nad samim seboj in osebnih moralnih bojev, izgublja njegova osebnost življensko ravnovesje. Stremeča vestnost se izprevrča v «strašno in neprestano duševno trpljenje iz besed po prerokih in razdetju», ki je skrb nad mislijo apostola: «si insiderit Deus, vult et vadit, quo vult Deus, si insiderit Satan, vult et vadit, quo vult Satan». Ta fatalistična skrb nad samim seboj — Deus an Satan — preide v strah pred dejanjem in končno v popolno ohromelost volje. Iz tega stanja vidi bogovec eno samo

rešitev, ki je nelepa, kakor njegov notranji položaj: rešitev bi prineslo znamenje neba, čudež. Čaka ga zaman.

To je v kratkem podoba te osebnosti in njenega življenja. Toda sestavi si jo bravec le z nemajhnim naporom in z muko. Predstavljena je nepregledno, nenazorno in neživo. Namesto jasnih čustev in jasnih ter preglednih razmišljanj tvorijo predikantovo srčno in umsko življenje mračne in motne fantazije in fantazmagorije, strahovi in prikazni, vražasti polumrak, neopredeljena čustva, načete, nedoločne in nedomišljene misli in tegobna razglabljanja o besedah večne knjige brez jasnega reda in smotra. Zato je predikantovo notranje življenje brez enotnosti in pregledne celotnosti, pričinja se z nekim poljubnim trenutkom in se končuje brez zaključka samo s telesnim koncem. Bravec ga spremlja z mučnim začudenjem in nerazumevanjem in ga nikoli ne živi do ganutja ali zgrozitve.

V tej razkrajajoči se in neoživljeni osebnosti je hotel Pregelj predvsem predstaviti propad protestantstva v slovenskih zemljah. Ker je zveza med bogovčevo osebnostjo in zgodovinsko prepričevalnostjo romana zaradi narave dela, ki je osredotočeno na eno samo osebo, zelo tesna, bo sodbo o živosti te osebnosti podprl razbor Pregljeve zgodovinske prepričevalnosti. Glede Pregljevega pojmovanja zgodovine pravijo njegove opombe koncem knjige, da je roman «tudi izraz neke piščeve miselnosti», in sicer te, da je protestantstvo pri nas poginilo, ker «ustaljena katoliška verna duša slovenska ne prenese tujega duha». To pojmovanje naše preteklosti je očitno svojevoljno in nezgodovinsko, toda pisatelj ima pravico tudi zgodovino razlagati po svoje, le da mora biti prepričevalen. V našem primeru bi bilo v ta namen storiti sledeče: ponazoriti bravcu katoliškega duha slovenskega ljudstva in duha vitemberškega nauka; pokazati ju kot živi sili in boreča se sveta v duši bogovca Jerneja in ju zoperstaviti v notranjem konfliktu, ki bi se lahko razrešil v zmyslu pisateljevega pojmovanja zgodovinskih dogodkov. Nekaj tega je skušal Pregelj izpolniti. Dal je bogovcu bolehati na evangelski misli nesvobodne volje in na luteranskem spolnem svobodnjaštvu, hkratu pa mu je zastupil domišljijo s podedovano in kakor v krvi prevzeto katoliško vražo krizamnika. Toda bogovčeva bolezen zaradi misli o nesvobodi volje izvira iz slabotnosti njegove narave, ne iz misli same, pa tudi to je, da ne misel o volji in ne odnos do spolnosti ne predstavljata bistva protestantstva, kakor tudi krizamnik in božična razpoloženja, ki se oglašajo v bogovcu, nikakor ne predstavljajo mozga slovenskega katolištva, oziroma katoliškega slovenstva.

Tako bravec nikjer ne spozna obeh sil, ki naj bi se borili v bogovčevem srcu. Tem manj ju seveda čuti in še manj doživlja boj med njima in zmago te ali one plati. Iz tega razloga mu ostane tudi bogovčevo notranje življenje samo in ne le njegov zgodovinski zmisel — nerazumljivo in nejasno.

In če katoliška stvar v knjigi vendar le zmaguje, ne zmaguje zaradi prirojene oblasti katoličanstva na slovensko bogovčevo dušo, marveč zgolj vnanje in nasilno, kar tudi popolnoma odgovarja zgodovini. Ta težka neskladnost med avtorjevo namero in tem, kar je nastalo, in pa še težja nejasnost in celo nerazumljivost osrednjega življenja je v bistvu samo druga plat iste umetniške nedostatnosti, ki se je pri razboru bogovčeve osebnosti pokazala kot neplastičnost in neživost. Ker pa sta bogovec in njegov notranji boj zoper katoličanstvo glavna vsebina romana, je delo v svojem najvažnejšem jedru izjalovljeno.

Drugi, stranski namen romana je, ustvariti z zgodbo neke moške erotike pendant k «Plebanusu». Razmerje med obema deloma je glede tega vprašanja točno formuliral Koblar (Dom in Svet 1924., str. 58.) takole: «Nisem okusil,

zato trpim', toži v slabi uri Joannes ... Jernej je okusil in še bolj trpi.» Vendar v bistvu ne gre za trpljenje, marveč za ureditev erotike obeh osebnosti. O Joannesu nam je Pregelj na ne povsem prepričevalen način povedal, da je doživel po dolgem in mučnem mrtvičenju notranje očiščenje, ki zopet ni povsem prepričevalno. Slabotnega predikanta pa nam kaže, kako se pri šestdesetih letih po dvojnem vdovstvu mučno in brez povečujočega preroda prebije skoz zmedo skušnjav in poželenj do smrti. Iz poudarka, ki ga imata druga ob drugi obe usodi, je razvideti Pregljevo asketsko moralno misel. Ta je, ki mu ne da do zavesti in spoznanja, da sta oba, plebanus in predikant, erotično groba in zato erotično manj vredna človeka. Zakaj odnošaj do ženske in spolnosti je pri obeh v intimnem bistvu enak; oba vidita in čutita žensko samo kot žensko sploh, kot samico, sta nesvobodna napram vsemu spolu in sta popolnoma brez zmisla za nagonsko-usodno izbero in spontano omejitvev. Grobosti teh odnošajev Pregelj ne čuti, marveč ima zmisel samo za njanjo vzdržnost, po kateri meri človeške vrednosti v erotično moralnem svetu. To pojmovanje je razvidno tudi iz drugih njegovih del; značilno je zanj in nudi jasen pogled na meje njegove moralne miselnosti.

Za vzporejanjem teh dveh osebnosti v boju zoper spolnost se morda skriva tudi tehtanje katoliškega celibata ob nasprotni uredbi protestantske cerkve. Pravično in zmiselno bi bilo tako primerjanje le tedaj, če bi ga pisatelj izvedel v značajih iste moči. Prav isto velja tudi o tehtanju obeh verskih resnic glede njih upravičenosti v slovenstvu: ne zdi se mi ne plemenito ne velikodušno, da je Pregelj odbral za predstavnika protestantstva, ki je bilo junaško in ki je imelo v naših krajih težaven politični položaj, — slabiča. Še manj velikodušno in rahločutno je njegovo ravnanje z ostalim protestantskim življem: s hrabrim Erazmom in s Snedčevo Agato, tudi junaško v njeni ljubezni, in z bratom in sestro v Kokri, živečima brez potrebe v krvoskranskem razmerju. V rodu s temi značilnostmi je tudi bogovčeva smrt v «svinjaku».

Vsem tem zablodam, nedostatnostim in umetniški nemoči se kot pomemben negativum pridružuje še jezikovni slog. Namesto da bi časovno barvo dosegel z načinom in duhom pripovedovanja, kakor jo je v precejšnji meri Tavčar v «Visoški kroniki», je Pregelj segel po mehaničnem sredstvu in je natrpal besedilo z arhaizmi in citati, ki jih mora v tolmaču razlagati v dobrih tri stotih primerih. Rezultat tega načina je nerazumljivost in nepristnost pripovedi. Če bi bil ta prijem koncem koncev odpustljiv v pogovoru, je nepotreben v avtorjevem pripovedovanju. Tudi za to delo velja z nenavadno točnostjo zakon o vzporednosti med jezikovnim slogom in umetniško kakovostjo dela kot celote. Kakor je mehanično z arhaizmi natrpan jezik, tako je v psihološkem svetu predikantova duševnost mehanično natrpana s časovnimi vražami in verskimi razmišljanji, ki se ne strnejo v določeno linijo nekega življenja, kakor se jezikovni domisleki ne spoje v slog. Ti dve pomembni nedostatnosti utemeljujeta z ostalimi, manj važnimi, ki so bile navedene, sodbo, da je roman navzlic nemajhni zasnovi in velikemu trudu, ki ga vsebuje, in še navzlic nekaterim lepim in živim podrobnostim v ostalih značajih in dogodkih v umetniškem zmislu vendarle slabo delo in da ga je šteti med avtorjeve manj vredne stvari. Nezmanjšana pa se kaže Pregljeva tvorna moč v nekaterih razpoloženjih, kakor v prvih prizorih v kranjskem zvoniku, v značajih, kakršen je cerkovnik, učitelj Dachs, posebno pa Tilen — Čatuljica; osvežujoč je prizor med starim in mladim cerkovnikom v predsklepnih dogodkih in ginljiva ženstvena ljubezen kokskega dekleta do brata. Toda celote vsi ti nedvoumni izrazi močne pisateljske potence ne rešijo.

Balade v prozi so večinoma bežni in zelo neznatni, v mnogih primerih pa celo od sile preprosti domisleki. To so večinoma zgodbe s pritanjenim in često prisiljenim zaključkom, ki bi moral biti duhovit. Toda duhovitih je malo. Nekaj stvari med njimi, kakor «Slovenska legenda», «Nikodem» in «Torrentes Belial» je miselno širše in globlje zasnovanih. «Slovenska legenda» govori o koncu slovenstva, «Nikodem» o Pregljevem razmerju do vere in njenih skrivnosti, «Torrentes Belial» o misteriju odrešenja. Vse tri, zlasti pa obe svetopisemski vsebujeta dokaj zanimivih misli, ki pa se često komaj razumljivo vežejo v celoto. Umetniške tvornosti ne očituje kot celota nobena izmed njih, morda še največ «legenda». Krajše so nekatere bolj prepričevalne in sugestivne. Med najboljše bi štel «Balado, ki je šla v koš», če ji odmislim oba zaključka. Spodobne, dasi medlo zaostrene so tudi «Brat Nikifor in hudič», «Prilika», «V bridkosti in tihoti od Boga» ter prva in četrta od «Slovenskih glos». Prenekatera teh balad pa je tudi komaj vredna tiska. Kot celota predstavljajo v Pregljevem delu malo, v naši književnosti pa dovolj neuspeš poizkus nove oblike.

Josip Vidmar.

Lanx satura. Latinska čitanka za gimnazijce. Prva stopnja. Sestavil Anton Sovrè. Ljubljana. Oblastna zaloga šolskih knjig. 1928. 496 str.

Odkar se je spremenila vloga latinščine v pouku na naših srednjih šolah, posebno po realnih gimnazijah, je bilo treba tudi njej primerno spremeniti učne knjige, predvsem pa poskrbeti za primerno čitanko. Tako smo dobili to obsežno in v mnogem oziru prezanimivo knjigo, ki je popolnoma izven tradicije naših dosedanjih šolskih knjig, ker je urejena po čisto novih, pri nas dosihmal še neupoštevanih vidikih. Odkar namreč latinščina po realnih gimnazijah ni več centralen predmet, je bilo treba vsaj z načinom pouka skušati doseči, da se na tem omejenem torišču doseže čim bolj ugoden uspeh, tako da bo v stavbi celotnega učnega načrta bistven, arhitektonsko nujen, ne samo dekorativen element, skratka, pouk latinščine je treba prilagoditi izobrazbenim potrebam sedanjosti. «Pokazati je učencu, da se prepleta med našo in rimsko dobo brez števila duhovnih vezi, odkriti mu neizmerno množino strug in strugic, po katerih se pretakajo živi sokovi kulturnih vrednot iz klasičnega veka preko vseh stoletij do nas. Gojenec se mora zavedati, da smo mi z vsemi svojimi prosvetnimi dobrinami produkt antične kulture, da je «imperium Romanum res da zatonil, da pa imperium Latinum še zmerom živi». Biti mu mora jasno, da bi v našem duhovnem življenju kmalu nastopila puščobna sterilnost, če bi nenadoma pregradili vsa pota ter zajezili vse prekope, ki se vijo iz rimske prošlosti v našo sedanjost.» S temi besedami je urednik označil v «Tretji poslanici članom Društva prijateljev humanistične gimnazije» načela, ki so ga vodila pri sestavljanju in uredbi te čitanke.

Knjiga, ki je v prvi vrsti namenjena kot pomožna knjiga za šesti razred realnih gimnazij, ki pa bo dobro služila tudi v srednjih razredih humanistične, je razdeljena v dva po obsegu razmeroma enaka dela; prvi prinaša latinsko prozo, drugi poezijo. Gradivo je izbrano iz vseh stoletij od klasične dobe pa do naših dni, dasi ne ravno enakomerno: objubljena «Echasis cuiusdam captivi» v knjigi ni priobčena, popolnoma pa manjkajo novejši latinski poetje, ker se poezija neha s «Carmina Burana». Mogoče so določeni za drugi del čitanke — kako bo urejen, o tem ne izvemo nič določnega — vsekakor pa je nesorazmerje v tej knjigi med kronološkim obsegom poezije in proze preveč veliko. Oglašja pa se še drugi pomislek: latinščina Notkerja, Erazma in beurenskih pesmi je svoje vrste živ jezik, o Miklošičevi, Rosenthalovi in

Sovretovi se kaj takega ne more reči; posebno ob latinski prozi današnjih pedagogov obhaja človeka neprijeten občutek, da se po nji ne pretakajo živi sokovi kulturnih vrednot iz klasičnega veka preko vseh stoletij do nas, ampak da je vse to le bolj mrtva bravura, ki so ji — poklic človeka pohujšuje, zato ne bom rekel, da zavedno! — glavni namen pasti in zanke raznih ablativov in težko pregledna, v pedagoške svrhe služoča skodranost sintaktičnih konstrukcij. Latinska književnost je — bogami! — dovolj velika, da zaenkrat še brez škode lahko pogrešamo trudoljubive sestavke današnjih šolnikov, tudi ne bo njihovem ugledu v šoli in v javnosti prav nič škodilo, če se ne bodo razkazovali v družbi Kvintilijana in Erazma. Take stvari sodijo v slovnice in vadnice, ne pa v krestomatijo latinskega jezika!

Drugo glavno načelo, ki je urednika vodilo pri sestavi te čitanke, in ki je prav tako značilen prelom iz dosedanjo tradicijo te vrste šolskih knjig, je vsebinska mnogovrstnost podanega gradiva. Po tem načinu naj učenec dobi pregled vse latinistike od prvih neokretnih poskusov arhaične dobe pa do najnovejšega veka, torej skoro čez dve tisočletji in pol, pri čemer so zastopane vse glavne panoge človeškega znanja. Izbor odlomkov skuša biti tako mnogoličen, da bo sleherni sestavek vedno znova zbuja učencevo zanimanje, ki je doslej pri čitanju kakega daljšega dela, na primer Cicero-novega govora, večkrat pred časom omagalo. Glavno pri tem naj bo, da učenec spozna iz podanega gradiva nepretrgano kontinuiteto in organsko zvezo med rimsko in našo kulturo. Zgodovinski, zemljepisni, narodopisni in podobni sestavki skušajo zanimati zlasti s tem, ker mnogi govorijo o dogodkih, krajih in ljudeh na teritoriju današnje kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. V to je urednika prisililo spoznanje, da si povprečen učenec tudi na humanistični gimnaziji ne pridobi toliko formalnega jezikovnega znanja, da bi se v kak večji tekst lahko temeljito poglobil, tako da bi zavestno občutil vsaj glavne pisateljeve vrline in delo presojal kot literarno umetnino.

Ne glede na čudno dejstvo, da urednik s tako motivacijo podcenjuje ali vsaj premalo upošteva in poudarja važnost učiteljevega dela, je prav malo verjetno, da si bo njegov «povprečni učenec» na realni gimnaziji po tej poti pridobil celo toliko jezikovnega znanja, da bi mogel ne samo razumeti neokretne poskuse arhaične dobe in da ga «napake» latinščine po klasični dobi ne bodo motile, ampak da bo preko tega še spoznal, kako gre iz one arhaične preko klasične do najnovejše dobe nepretrgana kontinuiteta in organska zveza med rimsko in našo kulturo! Na mesto nekdanjega «multum» je postavil «multa», ki jih je «ad captandos rudes» izbiral — ne mogoče po svojem glavnem principu! — ampak po vsebini, s špekulacijo na otroški «firbec»! Tako se je bistveno premaknila podlaga za izbero in v knjigo je prišlo marsikaj, kar je v nji samo nepotrebna navlaka, ker je brez vsake zveze z glavnimi načeli, po katerih se naj njena sestava ravna. Poglavje «Komunizem v prvi cerkvi» bi, kakor enaka, sodilo prej v «Grško čitanko», ne pa v «Latinsko» — kaj ne? — in zgolj historični dokumenti (na primer «Slovan-ska brata apostola» na strani 248.—261.) nimajo v taki čitanki kaj iskati! Če naj bo ustrezno principu, ki si ga je knjiga postavila, morajo biti v njej označene pomembne etape, kjer «cursores lampada tradunt», ne pa obrazi ljudi in podobe reči, na kateri pada luč teh svetilk, latinščina mora biti pokazana kot bistven izraz «Latinca», odsev njegovega notranjega življenja, razmerja do zunanjega sveta, boja in sprave z njim, ne pa kot mehaničen «vehiculum» ob dogodkih, ki niso z njenim bistvom v prav nobeni zvezi. Kaj bi rekli človeku, ki bi pri črnuškem mostu potegnil šibo iz Save, pa iz

zato trpim', toži v slabi uri Joannes... Jernej je okusil in še bolj trpi.» Vendar v bistvu ne gre za trpljenje, marveč za ureditev erotike obeh osebnosti. O Joannesu nam je Pregelj na ne povsem prepričevalen način povedal, da je doživel po dolgem in mučnem mrtvičenju notranje očiščenje, ki zopet ni povsem prepričevalno. Slabotnega predikanta pa nam kaže, kako se pri šestdesetih letih po dvojnem vdovstvu mučno in brez poveljujočega preroda prebije skoz zmedo skušnjav in poželenj do smrti. Iz poudarka, ki ga imata druga ob drugi obe usodi, je razvideti Pregljevo asketsko moralno misel. Ta je, ki mu ne da do zavesti in spoznanja, da sta oba, plebanus in predikant, erotično groba in zato erotično manj vredna človeka. Zakaj odnošaj do ženske in spolnosti je pri obeh v intimnem bistvu enak; oba vidita in čutita žensko samo kot žensko sploh, kot samico, sta nesvobodna napram vsemu spolu in sta popolnoma brez zmisla za nagonsko-usodno izbero in spontano omejitvev. Grobosti teh odnošajev Pregelj ne čuti, marveč ima zmisel samo za vnanjo vzdržnost, po kateri meri človeške vrednosti v erotično moralnem svetu. To pojmovanje je razvidno tudi iz drugih njegovih del; značilno je zanj in nudi jasen pogled na meje njegove moralne miselnosti.

Za vzporejanjem teh dveh osebnosti v boju zoper spolnost se morda skriva tudi tehtanje katoliškega celibata ob nasprotni uredbi protestantske cerkve. Pravično in zmiselno bi bilo tako primerjanje le tedaj, če bi ga pisatelj izvedel v značajih iste moči. Prav isto velja tudi o tehtanju obeh verskih resnic glede njih upravičenosti v slovenstvu: ne zdi se mi ne plemenito ne velikodušno, da je Pregelj odbral za predstavnika protestantstva, ki je bilo junaško in ki je imelo v naših krajih težaven politični položaj, — slabiča. Še manj velikodušno in rahločutno je njegovo ravnanje z ostalim protestantskim življenjem: s hrabrim Erazmom in s Snedčevo Agato, tudi junaško v njeni ljubezni, in z bratom in sestro v Kokri, živečima brez potrebe v krvoskranskem razmerju. V rodu s temi značilnostmi je tudi bogovčeva smrt v «svinjaku».

Vsem tem zablodam, nedostatnostim in umetniški nemoči se kot pomemben negativum pridružuje še jezikovni slog. Namesto da bi časovno barvo dosegel z načinom in duhom pripovedovanja, kakor jo je v precejšnji meri Tavčar v «Visoški kroniki», je Pregelj segel po mehaničnem sredstvu in je natrpal besedilo z arhaizmi in citati, ki jih mora v tolmaču razlagati v dobrih tri stotih primerih. Rezultat tega načina je nerazumljivost in nepristnost pripovedi. Če bi bil ta prijem koncem koncev odpustljiv v pogovoru, je nepotreben v avtorjevem pripovedovanju. Tudi za to delo velja z nenavadno točnostjo zakon o vzporednosti med jezikovnim slogom in umetniško kakovostjo dela kot celote. Kakor je mehanično z arhaizmi natrpan jezik, tako je v psihološkem svetu predikantova duševnost mehanično natrpana s časovnimi vražami in verskimi razmišljanji, ki se ne strnejo v določeno linijo nekega življenja, kakor se jezikovni domisleki ne spoje v slog. Ti dve pomembni nedostatnosti utemeljmeta z ostalimi, manj važnimi, ki so bile navedene, sodbo, da je roman navzlic nemajhni zasnovi in velikemu trudu, ki ga vsebuje, in še navzlic nekaterim lepim in živim podrobnostim v ostalih značajih in dogodkih v umetniškem zmyslu vendarle slabo delo in da ga je šteti med avtorjeve manj vredne stvari. Nezmanjšana pa se kaže Pregljeva tvorna moč v nekaterih razpoloženjih, kakor v prvih prizorih v kranjskem zvoniku, v značajih, kakršen je cerkovnik, učitelj Dachs, posebno pa Tilen — Čatuljica; osvežujoč je prizor med starim in mladim cerkovnikom v predsklepnih dogodkih in ginljiva ženstvena ljubezen kokrskega dekleta do brata. Toda celote vsi ti nedvoumni izrazi močne pisateljske potence ne rešijo.

Kako je neki s to pesmijo v originalu? Po Grubeju («Geschichte der chinesischen Litteratur», Leipzig 1902) mi je mogoče citirati to pesem v originalu, seveda v poenostavljeni fonetični pisavi:

<i>čuang</i>	<i>tsien</i>	<i>ming</i>	<i>yüe</i>	<i>kuang</i>	<i>i</i>	<i>ši</i>	<i>ti</i>	<i>šang</i>	<i>šuang</i>
(postelja)	(pred)	svetlo	mesec	svit)	(zdi se	je	zemlja	(na	ivje)
<i>kiü</i>	<i>tou</i>	<i>vang</i>	<i>ming</i>	<i>yüe</i>	<i>ti</i>	<i>tou</i>	<i>se</i>	<i>ku</i>	<i>hiang</i>
(dvigniti	glava	videti	svetlo	mesec)	(skloniti	glava	misлити	star	vas)
								domovina	

Hauser je tik originala, do Bethgeja-Gradnika je daleč, daleč. Koliko okorne navlake (ki sploh spremlja Gradnikove prevode) sta obesila Li-Tai-Pojevi enostavnosti!* In kolikor ni storil Bethge sam, je dodal še Gradnik. Saj pozna Gradnik to pesem gotovo tudi v drugih prevodih! Imel je na primer Klabundov prevod, ki ima sicer h koncu zmiselno napako (Wanderziel namestu domovine, dóma), a je v ostalem mnogo boljši od Bethgejevega. Gradnik se je Klabundovemu prevodu te pesmi ognil, pač pa je po njem točno prevel več pesmi, na primer «Na meji» (str. 44) in «Tožbo garde» (str. 5), le da je v zadnji prevel generala z vojvodo (zakaj?), da je verz «Unsre Kinder hungern... Unsre Weiber heulen...» prevel z «deca pa naša brez kruha je, žene brez sóli», in verz «Unsre Mütter im Fron haben kargen Lohn...» z «Naše sestré pa prodajajo svoja telesa». Takih korektur nemških prevodov (drugih, žal, ne poznam) si je dovolil Gradnik na več mestih in so pesmim v škodo. Tudi Klabund je svojim prepesnitvam kitajske lirike marsikaj dodal, kar pa je pesmim po večini v prid, dasi niso povsem točne napravi originalom.

V pesmih, ki jih je Gradnik prevajal po netočnih prevodih, je seveda te netočnosti ohranil. Greh torej ni toliko prevajalčev nego pesnikov, po katerem je prevajal. Ne bi pa smel prevajati po prevodih, ki so tolikanj netočni, da so brez zmisla. Tako sem se ustavil ob Pe-Lo-Tienovi pesmi «Jesenski metulj» (str. 98), ki je zgrajena nekako v dveh delih, slično sonetu. Vsebina prvega: veter osuje jesensko cvetje, metulj («droban in nov»), rojen ob zori, pogine na večer od mraza. Drugi del:

«Rodé se in vrsté ko bežen dih
in čestokrat se nihče ne zaveda,
da tisočletja štokrlja tam poseda
na grčeviti, tisočletni jéli.»

Drugi del je s prvim v popolnem nasprotju. Mar nam je pesnik zategadelj pokazal kratko življenje metulja in cvetja, da bi nam očital, da se ne zavedamo tisočletne štokrlje na tisočletni jeli? Tudi je v nasprotju s pesnikom Pe-Lo-Tienom samim, ki je vendar pesnik jeseni in minljivosti. Iskal sem to pesem po nemških prevodih, da bi se prepričal o napaki. Našel sem jo v Woitschovih svobodnih, ritmičnih prevodih Pe-Lo-Tiena. Pri njem se konec te pesmi glasi: «Z jutrom se (metulji) rodé, večer jih najde mrtve. Vsem se godi, kot jim je usojeno. Še nikoli nisem videl tisočletnih žerjavov sedeti v jatah na jelah, visokih tisoč čevljev.»

Da grozi vsakemu prevajalcu, ki posredno prevaja, nevarnost, da dela napake, ki sicer niso bistvene, je razumljivo in odpustljivo. Nerazumljive in neodpustljive pa so take logične napake, ki trgajo z misel cele pesmi in

* Čujem, da pripravlja Gradnik tudi zbornik arabske lirike. Ne bi bilo dobro, naslanjati se preveč na Bethgejevo «Arabische Nächte». Op. pis.

kakršnih Gradnik v originalni pesmi vsekakor ne bi mogel zagrešiti. Naglica? Človek bi dejal temu nekoliko drugače. (Površnost je tudi, da na primer govori Gradnik v uvodu [str. XVIII in XIX], da je bil pesnik Tu-Fu rojen leta 712. po Kr. in da je umrl leta 770. po Kr., dočim trdi v kazalu [str. 167], da je Tu-Fu živel od 714. do 774. l. po Kr.) Da je bil Gradnik često ob povsem preprostih pesmih nesiguren, dokazuje najbolj on sam. Primerjaj pesem «Maščevanje» iz Ši-Kinga, kakšno je objavil v svoji zbirki «De profundis», z isto pesmijo v antologiji (str. 4). Prvi prevod se konča z dekletovim pozivom fantu, naj vzame lok in izproži puščico danici v srcé, v antologiji je pesem popravil, naj izproži puščico petelinu v srcé.

Kitajske pesmi so pisane preprosto, enostavno, kakor priča že sama zgoraj (v fonetični kitajščini) citirana pesem Li-Tai-Poja in kar trdi tudi Gradnik v svojem uvodu (str. XX).

V večini pesmi pa se je Gradnik boril z verzi in rimami. Odtod nepreprosti, skonstruirani verzi, kakor jih je v knjigi polno. Na primer prvi trije verzi pesmi na strani 53.:

«Skoz prahu rumene kolobarje,
na zidovje mesta, morje zláta
žarki lijejo večerne zarje.»

Ali konec pesmi na strani 53.:

«Ah, njim, v veličastni višini,
neznane so zemske strasti in nikdar ne kali
pokoja njih duš lesk varljivi le, slave, časti.»

Ne le, da so ti verzi sila okorni, marveč jih moraš naravnost razčleniti, da jih skušaš razumeti. Še bolj kot za Gradnikovo zbirko «De profundis» velja za njegovo «Kitajsko liriko» stavek, ki ga je v tem listu zapisal Ferdo Kozak v oceni «De profundis» (1927., str. 122, 123): «...na nekaterih mestih (je) ritem okoren, izrazna sredstva spominjajo na prozo in je škoda, da ta nečistost v ustvarjanju stalno spremlja Gradnika od prve knjige do sedaj, znak bog vedi česa, kar pogrèša njegova individualnost in kar ji stavi neželjene meje na poti do pesniške kristalizacije.» Str. 58:

«Iz žada pno zložene se gredice,
od rose vlažne vse; morjé prečudno
srebrne mesečine se razlilo
po belih kapljicah je. Čez stopnice
pa cesarica stopa in nje krilo
po rosi vleče se.»

To težko čita se. Tudi táke stavke namreč pozna Gradnik. Str. 106: «V zemljó sadijo murve se in lan...». Poleg vsega tega pa človek pri branju prvega verza zgoraj citiranega odlomka zdvomi, ali se gredice iz žada (n. pr. iz tal) dvigajo, ali so zložene iz žada, žlahtnega kamenja, kakor tudi dvomim v možnost, da me bo kdaj črna jama zakrila (str. 155). Mrtva telesa so trupla (str. 94), okrene se človek vedno nazaj in je torej nazaj odveč (str. 60). Slovenec vrne, ne dá nazaj (str. 151), vprašuje, ali (ne če) je njegov obraz mlad (str. 101), in njegova senca običajno niha, ne se niha (str. 156). Hrvatizmi so odveč. Grobe napake so: A tugi nisem našel skrivni cilj (str. 160), človek z njegovo glavc, njegovimi pokloni, njegovim dostojanstvom (str. VII), pesnik je bil deležen slave zavoljo njegovega razmerja s hčerko nekega ministra (str. XIII). Napačne so rime: izorje — morje, drget je — tretje, pogled je

— cvetje itd. Rime niso: drevó — kljujejo, to — plašná, obračajo — nebo, rajajo — so itd. Pogosto rabi naglase nedosledno ali pa sploh napačno (pozabljeni, prišlá, priduše, bóli, hrbét, večkrát itd.), drugod jih spet rabi po nepotrebem (vetróvi, kakó). Ločila rabi mestoma napačno (str. 95, 156), mestoma motijo, a jih je moral rabiti zaradi zapletenega in nepravilnega besednega reda (str. 35). Tiskovnih napak je v knjigi malo (str. 5, 71, 156).

Deloma pa je Gradnik s svojimi prevodi izpolnil namero, vzbuditi «vsaj slutnjo o lepotah, ki jih je mogla ustvariti samo kitajska zemlja.» Iz nekaterih prevodov (zlasti onih, ki jih je objavil tudi v svojih zbirkah) zadirha rahlost, primitivnost in lepota eksotične dežele in so ti prevodi v ravnotežju z lepo Serajnikovo vinjeto «Kitajka». Tako na primer pesmi «Zvesta žena» (str. 122), «Usoda človeška» (str. 19), «Cesar» (str. 65), «Mesečina na morju» (str. 128), «Reki modrosti» (str. 17, 18). Zbrana je antologija dobro, zastopani so celo pesniki zadnjih stoletij; želel bi le več prevodov socialnih motivov iz Ši-Kinga, enako pogrešam avtobiografskih pesmi Pe-Lo-Tiena. Pri izbiri se je Gradnik vsekakor potrudil, kakor se je tudi spretno ognil pesmim, ki bi jim bil moral dodajati dolgočasna pojasnila.

Leta 1928. za božič smo dobili prvo antologijo kitajske lirike. Da smo jo dobili, je Gradnikovo delo. Mnogo truda je v njej. In, žal, mnogo neuglajenosti. Gre to na račun naglice? Prepozen je tak izgovor. Knjiga leži pred nami, in jaz bi tako rad napisal, da je knjiga dogodek. Mile Klopčič.

Srbocharvatská literatura. Napsal Dragutin Prohaska. Výtisk ze «Slovanškého přehledu». Tiskem Pokroku, Praha 1928. 206 str.

V svojem «Pregledu savremene hrvatsko-srpske književnosti» (Zagreb 1921) je dr. Dragutin Prohaska dovolj pokazal, kako pojmuje organsko edinstvo hrvatske in srbske književnosti in kakšno metodo ima pri sestavljanju takih pregledov. V najnovejšem, češki spisnem delu je ostal zvest samemu sebi; tudi tu je naslonil literaturo na jugoslovansko koncepcijo in stesnil duhovno kulturo v nacionalistični okvir. Tako pojmovanje ne more zatajiti svojega apriorističnega značaja in je — kakor vsako izenačevanje od zgoraj navzdol — abstraktno, ne pa organsko. Res je, da imajo nekatere novejšje literarne struje pri Srbih in Hrvatih skupno izhodišče, vendar so druge, ki jih skuša dr. Prohaska unitarizirati, zgolj paralelne, izhajajo pa iz samostojnih kulturnih žarišč. Zbog tega so piscu že ob prvem pregledu očitali, da ni vsem smerem in strujam zadosti pravičen. Druga slabost pregledov dr. Prohaske je tesnoprčnost, s katero izreka v svojih informativnih pregledih dokončne sodbe o pisateljih, ki so še sredi razvoja. Tudi v tej knjigi je pisec — čeprav morda bona fide — brez potrebe osebni; glej na primer opombe na rovaš njegovim recenzentom takoj v uvodu (str. III.). Pisec literarnih informacij v tujem jeziku imej miren pogled na književno stvarjanje, bodi koncilijski in v sodbah modro vzdržni, zlasti če gre za pojave, ki še niso izčiščeni, ali osebe, ki še dozorevajo. Temperamentna odločnost dr. Prohaske spominja včasih Škerličeve voditeljske besede, vendar je primera šepava, zakaj dr. Prohaska nima ne avtoritativnosti ne tiste širine, ki so jo imele Škerličeve sodbe. Zato pa njegova erudicija, njegova biografska in bibliografska pridnost spričo nepopolnosti in spornih vprašanj, ki jih ostavljajo njegovi pregledi, ne pride dovolj do izraza in ni tako uvaževana kot bi lahko bila.

V tem češkem pregledu srbohrvaške književnosti je tretji del najzanimivejši. Obravnava namreč povojno slovstvo in je nekaka izpopolnitev Prohaskinega hrvaškega pregleda iz leta 1921. Pisec nam obeta v uvodu, da bo

izdal v hrvaščini obsežnejši pregled, zato bodo morali literarni teoretiki ob tisti priliki izčrpnije premostrivati njegove nazore o novih literarnih strujah. V prvem delu češkega pregleda obravnava predvsem moderno, v drugem pa nacionalno gibanje; obe dobi mu tvorita s tretjo vrednotno literarno razdobje. Na tem opolzkem ledu mu je podal roko estet Branko Lazarević in spisal predgovor, ki v njem pravi, da so razlike med «starimi» in «mladimi» zgolj fluktuacije fiziološkega izvora, zakaj «mladi» in «stari» se razhajajo le zbog starostnih nasprotij, zato je povojna književnost organsko nadaljevanje prejšnjega stvarjanja. To stališče je v nasprotju s teoretiki mladih struj, vendar bi mu človek rad pritrnil, dokler «mlada» generacija ne razkrije s prepričevalnimi deli svojih «novih» hotenj in izvornih tvornih oblik.

Spisu dr. Prohaske bi prigovoril predvsem to, da je pisec tudi v češki izdaji nepravilno nekaterim literarnim strujam in osebam. Tako je n. pr. hrvatski regionalizem (Matoš, Wiesner i. dr.) skrit med vrstice, da si literarno prav toliko zanimiv, čeprav politično znatno manj pomemben, kakor n. pr. nacionalistični pokret v Bosni. Med posameznimi imeni ni pravilnega razmerja, ki bi bilo v skladu z njih pomenom v literaturi. A. G. Matošu (str. 79), ki je vplival na celo literarno generacijo, je pisec posvetil toliko prostora kot Mariji Zagorki, avtorici «Gričke vještice» (str. 77). Ljubo Wiesner se mi vidi kot pesnik vsaj tako pomemben kakor n. pr. Božo Lovrić, ker je v poeziji kvaliteta poglavitno merilo, v zvezi temu ima pesnik B. Lovrić v tem pregledu znatno vidnejše mesto nego Lj. Wiesner. Marsikomu ni kulturno prikupna tako zvana katoliška smer, toda objektivni informator je ne more zamolčati. Marin Sabić in Izidor Poljak se mi vidita vsaj tako močna in samorasla poeta kot je Vojislav Ilić mlajši. Če je dr. Prohaska omenil pripovednike z eno samo knjigo, zakaj je izpustil Ilijo Jakovljevića? Takih vrzeli je v knjigi precej in mislim, da jih bodo lahko hrvatski in srbski kritiki izčrpnije naštel, vendar te pomanjkljivosti niso tako važna napaka, kakor se mi vidi avtorjevo omalovaževanje nekaterih in precenjevanje drugih smeri in oseb. Posameznih sodb o novejših pojavih se niti ne dotikam.

B. Borko.

K R O N I K A

Nova italijanska revija «Pègaso». Z novim letom je v založbi Le Monnier v Firenzi začela izhajati revija «Pègaso». Glavni urednik je znani kritik in esejist Ugo Ojetti, ki mu pri urejanju pomaga Pietro Pancrazi. Doslej so izšle tri, močne številke, vsaka z nad 120 stranmi, s pestro in zanimivo vsebino. «Pègaso» je prvi poizkus v Italiji, ustvariti centralno, reprezentativno literarno revijo, ki naj bi ne bila izraz samo ene skupine ali celo klike, marveč ki naj predstavlja splošni literarni in umetnostni nivo dobe. Zbrati hoče krog sebe ne glede na razne generacije vse resnične produktivne sile, ki imajo danes povedati tehtno besedo. Obenem pa naj bi bila vez med različnimi literarnimi pokolenji, ki so do sedaj živela v Italiji drug drugemu popolnoma tuja. Cilj je postavljen visoko in v danih razmerah težko dosegljiv, a osebnost Uga Ojettija je močan porok za uspeh.

Predvsem ugaja resno in stvarno stališče, ki ga «Pègaso» zavzema napram politiki in fašizmu. V prvi številki naslavlja urednik Ojetti odprto pismo na Mussolinija, kjer elegantno, a trdno opredeli stališče literature napram

fašizmu. Če je Italiji na tem, da se izkoplje iz sedanjega literarnega mrtvila, tedaj naj se fašizem s svojo tendenco, vse podrediti državi, ne vmešava v literarno življenje in naj pušča stvariteljem popolnoma svobodne roke. V isti številki ponavlja isti nazor Giovanni Papini: modra vlada lahko stori mnogo za procvit literature s tem — da se z njo sploh ne bavi in jo pusti, naj gre svoja pota. Lahko daje pokojnine in denarno pomoč zaslužnim in siromašnim pisateljem, a kaj naj bi drugega razen tega še mogla storiti? Naročena literatura je rodila vedno samo navidezne sadove in Muze so nedostopne deklice, prav nič vajene slediti «vladnim direktivam». Ta Papinijeva beseda je čudovito pogumna in odkrita za današnje razmere v Italiji. Vse tri do sedaj izišle številke so tudi napisane in urejene v tem popolnoma apolitičnem duhu. Vprašanje je le, ali bo ortodokсни fašizem dolgo dopuščal to vsaj relativno prostost misli in kritike. V prvi številki n. pr. objavlja Giovanni Papini prosto dušen in originalno pisan esej o stanju sodobne italijanske literature, ki ga kaj dobro označa s sledečimi primeri: «Ne verjamem, da jih bo mnogo planilo po meni, če se drznem reči, da je italijanska literatura dandanes bolj podobna polju v oktobru nego polju v maju. Še se pozibava v vinogradih tu pa tam kak grozd, še poganja pozna zelenjad in blede rože in se šopirijo v vrtovih okrogle zeljnate glave, brez števila zeljnatih glav, ki obljublajo najraznoterejšje juhe. Ni pa one bohotnosti listja in sadežev, ki razveseljuje ostale mesece, ni tistega nebrzdanega veselja do vrha plodne zemlje, ki bogati svet vsako jutro znova.» Fašistična javnost je sprejela ta članek z velikanskim ogorčenjem in deževalo je izrazov, kakor «slab patrijot», «Nemec» itd., kar vse priča o resnih težavah, ki jih bo moral premagati «Pègaso», če bo hotel ostati zvest začrtani poti.

Poleg omenjenega Papinijevega članka objavlja prva številka ljubavna pisma leta 1915. padlega Renata Serre, Curzio Malaparte riše «Portret Pirrona», Silvio Benco razpravlja o Italu Svevu, Umberto Fracchia začinja daljši roman «La stella del Nord», Giovanni Comisso, eden najnadarjenejših mladih, objavlja meditacijo «Riposo su una collina», Mario Labroca piše o Strawinskem. Naslednji dve številki v prozi in esejih ne zadostujeta za prvo, marveč jo še presegata. Pesmi ni v prvih treh številkah nobene. Pestra in živahna skušajo biti po vzorcu «Nouvelle Revue Française» zlasti književna poročila in listek, kjer med drugimi sodelujejo tudi A. Baldini, E. Cecchi, P. Pancrazi, A. Momigliano. — Če bo «Pègaso» do konca obdržal smer, ki jo je zavzel v teh prvih treh številkah, bo prvi letnik pomenil zgodovinski dogodek v analih italijanske moderne.

St. Leben.

Koncerti. Sezono je otvoril berlinski sinfonični orkester pod taktirko generalnega musikdirektorja Kunwalda, mojstra-dirigenta svetovnega formata. Sreča za nas, da se je slavni orkester na svoji turneji ustavil tudi v Ljubljani. Ne čutim se poklicanega, ocenjati in naštevati zaslug dirigenta in orkestra, poudarjam le, da je Kunwald oddirigiral ves spored na pamet. Slišali smo Regerja, Straussa in Čajkovskega. «Till Eulenspiegels lustige Streiche» (Pavliha) je po mnenju mnogih najboljša in najinvencioznejša Straussova skladba. Vse, kipi življenja in humorja, orkestralna partitura je v tehniškem oziru idealna. Na orkester stavi Strauss ogromne zahteve, ki so jih Berlinčani izpolnili v poslednji detajl. Uspeh ni zostal. Strauss je menda prvi v skupini programskih skladateljev, potenciral je Liszt-Berlioz-Wagnerjevo smer. — Regerjeve variacije na Mozartov tema so pa vsekakor še nad Straussom.

Reger ni zapadel romantiki kot večina komponistov polpretekle dobe; nadaljeval je pot, ki jo je v predklasični dobi začrtal J. S. Bach. Genijalno se je vživel v Mozartov tema in njegov slog. Z neverjetno gotovostjo učinka ga stopnjuje od variacije do variacije. Impozantna je njegova kontrapunktika in instrumentalna prevejanost. Koda varijacij prinaša variiran tema v fugiranem stavku, ki tvori krono dela. Orkester in dirigent sta dala v Regerju še več nego v Straussu. — Nekoliko tuje je ležala Berlinčanom lirsko-dramatska sinfonija Čajkovskega, ki so jo podali tehnično vzorno, vendar ne s toliko toplino, kakršne smo vajeni Slovani.

Na žal pičlo obiskanem sinfoničnem koncertu muzike dravske divizijske oblasti pod dr. Čerinovim vodstvom smo slišali dva Bachova korala, C. Frauckove variacije za klavir in mali orkester, ki jih je točno odigrala Jadviga Poženelova, ter rapsodično Paunovičevo sinfonijo. Maloštevilna publika ni štedila s priznanjem, ki so ga dr. Čerin in njegovi vrli glasbeniki pošteno zaslužili. Dr. Čerin jemlje v svoje programe z ljubeznijo domača dela in bi že zaradi tega njegovi koncerti zaslužili večjo pozornost. Prepričan sem, da bo vzlic trenutnemu neumevanju svoje vzgojno delo nadaljeval, kajti orkestralnih koncertov nam je bolj treba nego kateresibodi vrste koncertnih prireditev. Paunovičeva sinfonija je tematski šibka; periodično-sekvenčne teme zadostujejo kvečjemu za plesne oblike, makari za rondo; za sonatno formo niso. Tudi je instrumentacija dokaj neekonomska, prav tako dinamika, kjer prevladuje polni orkester in fortissimo.

Krasno se je vpeljala praška študentska filharmonija pod vodstvom inženjerja Kozla. Podali so težki Smetanovi sinfonični pesnitvi «Vyšehrad» in «Iz čeških logov in gajev», nekoliko konvenčno Fibichovo idilo «V podvečer», blesteče instrumentirane Dvořakove legende ter istega skladatelja slovansko rapsodijo. Impozantno so zasedena godala, ki se odlikujejo zlasti po čisti intonaciji ter tehnični in ritmični sigurnosti. Tudi skupina rogov je idealna.

Pevski večer sta priredila Staller-Stotterjeva in Helgreen. Niti spored niti podajanje ni bilo na pomembnejši višini. Znane, priljubljenejšje pesmi so se menjavale s še bolj znanimi, priljubljenimi arijami. Koncert je bil menda bolj finančnega značaja.

Čelist Caspar Cassado je imel lani neprimerno jačji program. Letos je izvajal kot glavno točko Griegovo dokaj medlo sonato, pri kateri se mi je zdelo, da sem jo že slišal v Peeru Gyntu. Griegovih lirskih skladbah za klavir ter ves počasni stavek v njegovi poklonitveni koračnici. Vse točke je odigral Cassado z globokim razumevanjem ter s svetovno priznano preciznostjo. Prekrasno nam je podal Beethovnovi variacije na Mozartov tema. Zdi se mi, da je unionska dvorana za komorno glasbo nekoliko preobsežna in da se mnogo fines ne more uveljaviti tako, kakor n. pr. v intimnejši filharmonski dvorani.

Pevsko društvo «Ljubljanski Zvon» je pod Prelovčevim izkušenim vodstvom dalo dva koncerta s približno istima sporedoma. Prvi je bil kot matineja za mladino prenapolnjen, drugi bi bil zaslužil boljši obisk. Prelovec kultivira v glavnem starejšo zborovsko literaturo ter je večina izvajanih skladb izšla v «Zborih». Na obeh koncertih je sodeloval mojster Betetto, ki nas je med drugim seznanil z dvema neznanima Ipavčevima samospevoma ter z Risto Savinovo dramatski zasnovano, učinkovito balado «Maškerada», ki bi jo želel slišati v orkestralni obdelavi.

Mešane sporede sta prinesla večer jugoslovensko-češke lige v kazinski dvorani in koncert novinarskega udruženja v Unionu. Na koncertu v proslavo

desetletnice neodvisnosti češkoslovaške republike sta najbolj zanimala operni orkester pod Balatkovo taktirko in pevski zbor Glasbene Matice z Matejem Hubadom. Publika je najpristrčneje sprejela Schwabovo «Ave Marijo» v idealni interpretaciji Matičarjev. Na novinarskem koncertu, ki je bil malone razprodan, je poleg Matičnega zbora briljirala Zinka Vilfan-Kunčeva, ki jo je spremljal na klavirju njen brat Božidar Kunc, mlad, simpatičen zagrebški komponist, ki je dobil pred kratkim za svoj violinski koncert Balokovičevu nagrado. Kunčeva je globoko muzikalna ter ima prekrasen material in vrhu tega izborno šolo. Hubad nam je ponovil učinkovito Adamičevu «Igro na nebu» in veselo Pavčičevo «Napitnico». Sreča je za skladatelja, ako mu interpretirajo njegovo skladbo Matičarji. Kajti Hubad izpili vsako delo do zadnjih fines. Presenečenje tega večera je bil glasbeni učitelj Repovš s svojim šolskim zborom in orkestrom, ki sta bila deležna pristrčnega odobravanja. Malokdo vé ceniti delo, ki ga je položil Repovš v študij par točk. Učenci so nastopili smelo in videlo se je, da so bili za nastop res temeljito pripravljeni. Dnevne kritike so jih tudi kar najbolj laskavo ocenile. S strogega stališča je pa tak nastop od umetnosti še precej daleč.

Pevski zbor Moravskih učiteljev pod taktirko svojega preizkušenega pevodje Ferd. Vacha se je na mnogih mednarodnih tekmah ponovno izkazal kot najboljši in najbolj disciplinirani moški zbor na kontinentu. To priznanje zaslužijo moravski učitelji res po vsakem novem nastopu. Nima zmisla naštevati vseh vrlin zbora, opozarjam le na spored, ki se je izvajal v Ljubljani. Janačkova «Marička Magdonova», Vomačkovi «Vykřiki» in Ostrčilova «Zimska» so skladbe, ki jih morejo izvajati le izbranci. Ne vem, ali naj dajem prednost ritmični sigurnosti zbora ali pa intonačni čistoti, kajti oboje je na presenetljivem višku. Je pa pri naštudiranju sodobnih skladb še neka zadeva, to je pravilno pojmovanje važnosti ali težine fraze, ki v zboru v tem ali onem glasu trenutno dominira. In baš to je, kar daje takemu združenju kvalitativni maksimum. Polidinamika v polifonem stavku je danes ravno v zborovskem petju tako aktualna kot še nikoli. Ob tej priliki bi opozoril na vzorno interpretacijo Štolcer-Slavenskega pesmi «Molitva dobrim očima», ki so jo izvajali Matičarji koncem lanske sezone.

Domači pianist Ivan Noč, znan kot mojster tehnike, je na svojem klavirskem koncertu v filharmonski dvorani podal obširen, resen, virtuozen program. Ako slišim o klavirski tehniki, se nehote spomnim dveh, ki sta me v tem pogledu res zadivila. To sta Ervin Schulhoff in Giesecking. Ako bi hotel primerjati Noča z njima, bi izpadlo zanj slabo. V Nočevi tehniki mi je marsikaj nejasno, n. pr. pasaže v oktavah. Mislim pa, da krivda ni v prstih, temveč v instrumentu, na katerem je igral. Ali pa v preobilni porabi pedala. Vzlic temu nas je presenetil Noč s takimi vrlinami, da nam bo vsak njegov nadaljnji nastop dobrodošel. Predvsem ima absoluten okus v izberi sporeda ter prednaša vsako skladbo avtorjevemu slogu primerno. Mene sta zadovoljila najbolj Bach in Rameau. To so stebri predklasične dobe, ki po svoji globini daleč presega romantične in impresionistične piесе, ki so pač druga drugi preveč podobne in dišijo rade po salonu. Poleg Bachovega orgelskega a-mol-koncerta, ki ga je Noč prav srečno priredil, je dominiral Schumann s «Karnevalom». Godovskega priredba Rameaujeve sarabande in rigaudona se mi zdi nekoliko «premoderna».

Slavko Osterc.

Urednikov «imprimatur» dne 29. marca 1929.

Pošteni javnosti.

Uredništvo je prejelo naslednji dopis:

V Ljubljani, dne 18. marca 1929.

Uredništvu

Ljubljanskega Zvona

v Ljubljani.

Lani sem bil primoran, da sem urednika «Kritike» gosp. Jos. Vidmarja pozval pred sodišče. Bil je kaznovan in «Kritika» je umrla.

To je bilo uredništvu Lj. Zvona prav dobro znano.

Vzlic temu je uredništvo izročilo mojo novelo «Olga» g. Jos. Vidmarju v oceno.

In vzlic temu je g. Jos. Vidmar to nalogo sprejel in izvršil!

Kako sodiva jaz in vsa poštena javnost to ravnanje, mi ni treba razlagati.

Fr. Govékar.

*

Na to pismo je uredništvo odgovorilo tole:

Uredništvo

LJUBLJANSKEGA ZVONA

v Ljubljani.

V Ljubljani, dne 22. marca 1929.

Gospodu

Francu Govékarju
pisatelju

v Ljubljani.

Uredništvo Ljubljanskega Zvona je izročilo novelo «Olga» v oceno gospodu Josipu Vidmarju, ker je on v letošnjem letniku glavni referent za vsa slovenska leposlovna dela. Uredništvu je dobro znan spor Govékar-Vidmar, vendar to niti za uredništvo, niti za poštenega recenzenta pri presoji umetniških kvalitét kakega dela ne more biti merodajno. Ko je g. Vidmar izročil uredništvu o knjigi negativno oceno, jo je uredništvo priobčilo šele potem, ko je delo samo vestno proučilo in se prepričalo, da je Vidmarjeva sodba v njem pravilna.

S spoštovanjem

Albrecht Fran,
urednik Ljubljanskega Zvona.

Jakopičev jubilejni zbornik

izda za 60letnico mojstrovo Ljubljanski Zvon
v redakciji Frana Albrechta.

Zbornik bo obsegal nekaj zanimivih Jakopičevih spominov, članke in prispevke Otona Župančiča, dr. Izidorja Cankarja, dr. Fr. Mesesnela, Juša Kozaka, dr. Ferda Kozaka in A. Podbevška.

Zborniku bodo pridejane več- in enobarvne reprodukcije najboljših Jakopičevih umotvorov.

Zbornik velja v subskripciji 72 Din, elegantno vezan 90 Din, po izidu po knjigarnah 100 Din, elegantno vezan 120 Din.

Naročila na Zbornik sprejema

knjigarna Tiskovne zadruga

v Ljubljani, Prešernova ulica št. 54.

Najnovejše knjige

Tiskovne zadruga v Ljubljani.

Ilka Vaštetova: Umirajoče duše.

Zgodovinski roman iz baročne Ljubljane. Umetniško delovanje časti in denarja žejnega Robbe in tragična ljubezen slikarja Menčingerja do Robbove žene Zike sta glavna motiva zanimive povesti. Broširana knjiga velja 52 Din, vezana 62 Din.

Nansen Fridtjof: V noči in ledu. s slikami.

Potopis znamenitega polarnega raziskovalca Nansena, ki je tri leta nepretrgoma taval po večnem snegu in ledu v borbi z najhujšimi prirodnimi elementi. Prava moderna robinzonada. Broširana knjiga velja 36 Din, v platno vezana 46 Din.

Lapajne dr. Stanko: Mednarodno in medpokrajinsko pravo kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Broširana knjiga velja 180 Din, v platno vezana 200 Din.

Pirkmajer dr. Otmar: Zakon o državljanstvu z razlago.

Uredba za izvrševanje zakona, določbe mirovnih pogodb, mednarodne konvencije, druge dosedanje zakonske določbe glede državljanstva, oz. domovinstva in zakon o manjšinah. Vezana knjiga velja 80 Din.

Modna trgovina

A. Šinković nasl. K. Soss

Mestni trg 18-19 Ljubljana Mestni trg 18-19

Vedno zadnje novosti! Posebni oddelek za gospode.

Šivalni stroji

izborna konstrukcija in elegantna izvršitev iz lastne tovarne - 15 letna garancija - Vezenje se poučuje pri nakupu brezplačno - Pisalni stroji Adler - Kelesa iz prvih tovarn, Dürkopp, Styria, Waffenrad (Orožno kolo) - Pletilni stroji vedno v zalogi - Posamezni deli koles in šivalnih strojev - Daje se tudi na obroke - Ceniki franco in zastoj

IVAN JAX IN SIN

Ljubljana, Gosposvetska cesta št. 2.

Amerikanska strojna olja, cilindrska olja, avtoolja, bencin, sirovine za milarne itd.

OLEUM

DRUŽBA Z O. Z.

L J U B L J A N A

TELEFON 2910 TELEFON 2910

«ERIKA»

pisalni stroj za vsakogar

The Rex Co.

Ljubljana, Gradišče št. 10

Telefon št. 2268

CELJSKA POSOJILNICA, d. d. v Celju

v lastni palači NARODNI DOM

Stanje hranilnih vlog nad Din 65,000.000.—

Stanje glavnice in rezerv „ 8,000.000.—

SPREJEMA hranilne vloge / IZVRŠUJE vse bančne in posojilne posle / KUPUJE in PRODAJA devize in valute

PODRUŽNICI: Maribor, Šoštanj